

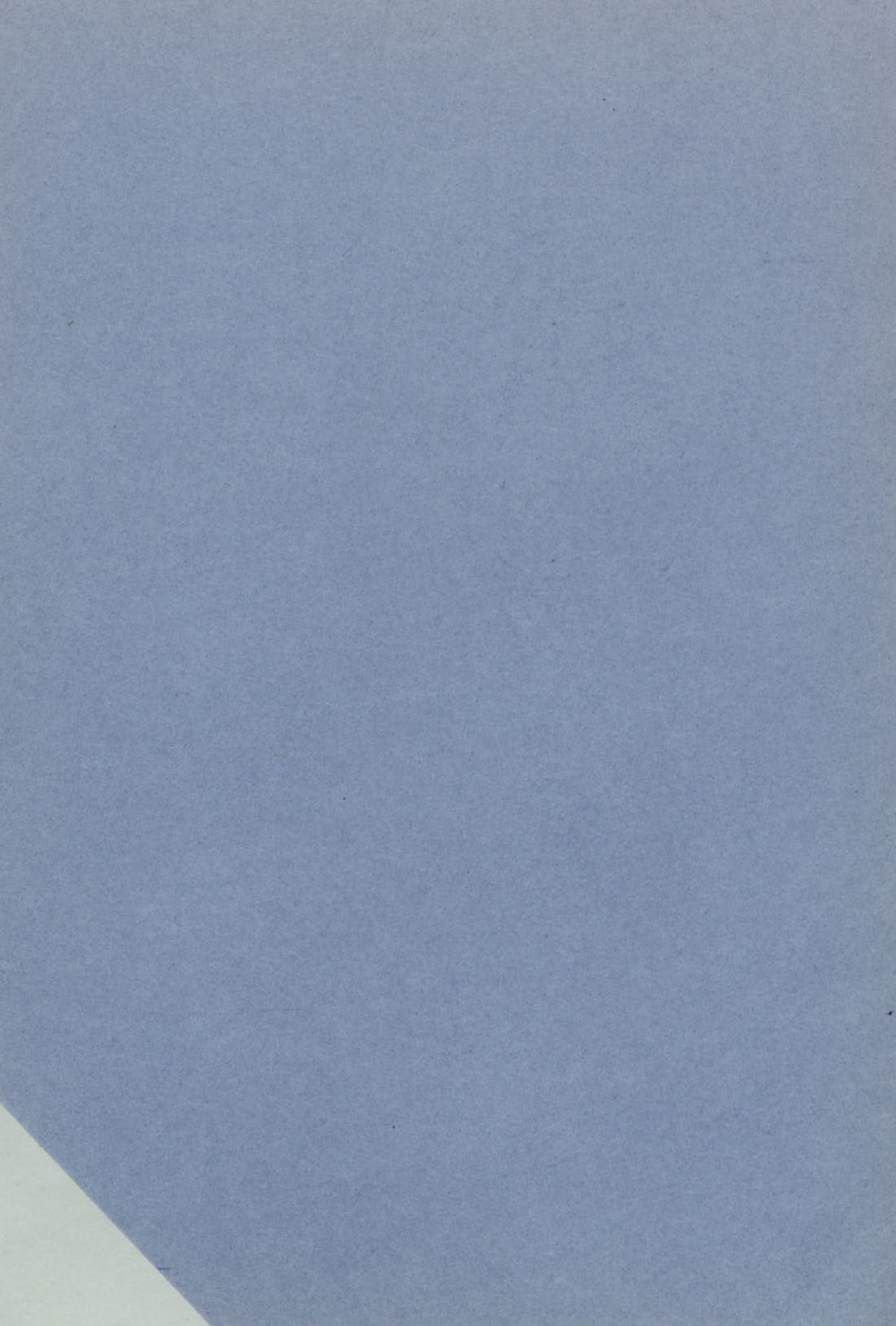
178223

VESTNIK

delavcev
na
področju
socialnega
dela

3-4
1976

Vsebina

Stran

VESTNIK DELAVCEV NA PODROČJU
SOCIALNEGA DELA

V s e b i n a

Stran

Milan GASPARI

Nekatera pomembnejša vprašanja v
zvezi z uveljavljanjem novega zakona
o zakonski zvezi in družinskih raz-
merjih

3

OKROGLA MIZA "VESTNIKA"

Prostovoljno preventivno in
socialno terapevtsko delo z otroci

8

POROČILA

Ela Zupančič

Ob 20 - letnici Višje šole za
socialno delo

30

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Ernest Šmidt

Mladi v domu upokojencev

33

IZVIRNA DOMAČA RAZISKOVALNA DEJAVNOST

Mag. Franci Brinc

Socialni delavci občinskih skupnosti
socialnega skrbstva, ki obravnavajo
odpuščene obsojence
(izsek iz raziskave)

35

Nekatera pomembnejša vprašanja v zvezi z uveljavljanjem novega zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih

Milan Gaspari

Že med pripravljanjem in javno razpravo o besedilu osnutka zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih so nekatere njegove zamisli, ki predstavljajo novost v urejevanju družinskih razmerij, zbudile precejšnjo pozornost in odmevnost v javnosti. Tudi pri določanju besedila in sprejemanju predloga novega zakona je bil ta deležen velike pozornosti v delegacijah in med delegati v Skupščini SR Slovenije, ne samo zato ker gre za pomembno področje zakonskega urejanja, temveč tudi zato, ker so v relativno daljšem obdobju med sprejemanjem osnutka zakona in opredelitvijo besedila njegovega predloga na podlagi idejnega koncepta osnutka dozorevale zamisli o doslednejši in konkretnejši izpeljavi tega koncepta, kar je prišlo do vidnega izraza v opredelitvi predloga zakona. Razumljivo je zato, da novosti, ki jih prinaša nova ureditev v to, pravno-pozitivno gledano, doslej dokaj "mirujoče" področje urejanja, tudi sedaj po sprejetju zakona, vzbujejo precejšnjo pozornost. Ob vsem tem je deloma razumljivo tudi, da se v zvezi z uveljavljanjem zakona pojavljajo deloma ali v celoti različna tolmačenja njegovih določb. Poudarjam, da je to le deloma razumljivo: že zasnova in koncept zakona, ki sta terjali obširnejše novosti v ureditvi tega področja, kažeta namreč na to, da tolmačenja, ki se drže le formalnih interpretativnih metod ali, ki pri tolmačenju novega zakona izhajajo iz stare ureditve, ne morejo povzročiti ustreznega uveljavljanja zakona v praksi. Razlaga in uporaba določb tega zakona, ki ne upošteva idejnih in ustavno-načelnih oziroma sistemskih izhodišč posameznih zakonskih rešitev (klasično pravno-interpretativno rečeno: ki ne upošteva "volje zakonodajalca") ali ki ne upošteva in ne izhaja pri razlagi posameznih določb tega zakona iz celotne ureditve družinskih razmerij in njene idejne zasnove, je lahko le izjemoma točna. Ta ugotovitev seveda ni nič novega za pretežni del naše zakonodaje, katere značilnost je tudi ta, da terja od vseh, ki neposredno uporabljajo zakone v praksi, dokajšnjo mero kreativnosti in sposobnosti ustrezne ocene družbenih odnosov v katerih se uporablja določena zakonska norma.

Zato morda ne bo odveč ponovno opozoriti na zamisli, ki so povzročile nekatere pomembnejše novosti v zakonu.

Med vprašanji, ki predstavljajo novost v ureditvi je tudi določba, ki glede pravnih posledic izenačuje dalj časa trajajočo življenjsko skupnost moškega in ženske z zakonsko zvezo, razen v primerih, če gre za tako skupnost, da bi bila zakonska zveza sklenjena med udeležencema te skupnosti neveljavna, in z izjemami, nujnimi zaradi dejanskih razlik med zakonsko zvezo in tako skupnostjo moškega in ženske. Takšni ureditvi je botrovalo več razlogov. Ne gre namreč le za dosledno uveljavitev oz. konkretizacijo ustavne določbe o družbenem varstvu družine; če bi bil to edini razlog izenačenja izvenzakonske skupnosti z zakonsko zvezo, bi narekoval takšno izenačevanje le v razmerju med starši in otroki, ne pa tudi v razmerju med roditeljema oz. med udeležencema te skupnosti tudi če iz nje ni otrok. Izhodišče izenačevanja izvenzakonske skupnosti z zakonsko zvezo, naj bi bilo v prvem primeru le varstvo otrok, ki iz te skupnosti izhajajo, in po nekaterih mnenjih bi bila takšna ureditev pravilna le s tega stališča. xl

Menim, da je takšna razlaga bistveno preozka. Ustava ne zagotavlja le družbenega varstva družine, temveč tudi matere, poleg otroka. Po določbah ustave SR Slovenije naj bi bil pravni in tudi dejanski položaj otrok enak ne glede na to, ali se rode med trajanjem zakonske zveze, v dalj časa trajajoči izvenzakonski skupnosti ali pa le v občasni skupnosti moškega in ženske. Če bi pri dalj časa trajajoči izvenzakonski skupnosti posebej naglaševali varstvo interesov otrok, rojenih v tej skupnosti, bi s tem neposredno ali posredno tem otrokom dajali določeno prednost pred tistimi otroki, ki se ne rode v taki skupnosti oz. bi se le zelo težko ognili takšni interpretaciji oziroma vsaj takemu vtisu. To pa bi seveda bilo z ustavno-pravnega in družbeno-političnega stališča popolnoma napačno.

Preozko je takšno tolmačenje ustave, po katerem naj bi izenačevanje dalj časa trajajoče izvenzakonske skupnosti z zakonsko zvezo veljalo v razmerju med starši in otroki tudi iz drugih razlogov. Ustava namreč v temeljnih načelih govori o tem, da naš socialistični samoupravni sistem teži k odpravljanju vsakršnega izkoriščanja, podrejanja in samovolje, govori nadalje o spoštovanju človekovega dostojanstva, o enakosti pravic, dolžnosti in odgovornosti ljudi, o ekonomski, socialni in osebni varnosti človeka, o pravicah delovnega človeka, da uživa sadove svojega dela ne glede na to, v kakšni obliki in kako jih je ustvaril, obenem pa usmerja urejanje zadev v odpravljanje možnosti za uveljavljanje sebičnosti na zasebno lastniški podlagi. Vse to so osnovni ele-

xl Gl.komentar K.Zupančiča: Značilnosti zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v publikaciji Zakonska zveza in družinska razmerja, Uradni list SRS, 1976, str.11

menti oz. izhodišča, ki terjajo ustrezno urejanje odnosov med ljudmi sploh, s tem pa tudi odnosov v skupnosti moškega in ženske. Clovekov položaj in njega samega naj bi torej presojali po njegovem delu in ne po tem ali živi v zakonski zvezi in na tej podlagi ustvarjeni družini ali pa v izvenzakonski skupnosti in iz nje izvirajoči družini ter naj bi vrednotili in spoštovali njegovo osebnost ne glede na te (in druge) razlike. Naloga zakona je torej tudi na tem področju bila, da v čim večji meri odstranjuje vsakršno izkoriščanje in podrejanje oz. preprečuje možnosti tega. Obravnavana zakonska določba torej predstavlja in izraža usmeritev, ki tudi po tej poti skuša odpravljati specifične možnosti podrejanja v odnosih med moškim in žensko v taki skupnosti, obenem pa skuša uveljavljati njun ustrezen družbeni položaj ne glede na pravno naravo njune skupnosti. Pomembnost teh načel se nikakor ne omejuje samo na premoženjske pravice, ampak se načeloma nanaša tudi na vse druge odnose. Zato gre za napolno oz. izhodišče, da se tudi v drugih predpisih, ki posegajo v razmerja v zvezi z zakonsko zvezo in družino, temu načelu primerno opredeli položaj, pravice in odgovornosti udeležencev izvenzakonske skupnosti. Če bi v zakonu določili le, da je dalj časa trajajoča izvenzakonska skupnost moškega in ženske samo v nekaterih pravnih posledicah izenačena v zakonsko zvezo, bi seveda ne mogli ustrezno izraziti ustavna načela in izhodišča o položaju moškega, ženske in otroka v izvenzakonski skupnosti, s tem v zvezi tudi ne določbe ustave o družbenem varstvu družine, matere in otroka, predvsem pa ne vsebinsko menjati družbenih odnosov in zavesti v razmerju zakonske zveze do izvenzakonske skupnosti sploh. x2

Naslednje vprašanje, za katerega lahko predpostavljamo, da bo še predmet razprav ob uveljavljanju zakona v praksi, je razmejitev pristojnosti med organi socialnega skrbstva in med sodišči v zvezi z zakonsko zvezo in družinskimi razmerji. Izhodišče glede tega je jasno: družbeno varstvo naj bo res družbeno in ne državno kot v meščanski "socialni" državi ali "državnem" socializmu, po drugi strani pa je treba upoštevati vsebino funkcije sojenja in njeno podružbljanje, kot ga opredeljuje ustava. Tudi zaradi učinkovitega in hitrega opravljanja sojenja naj se sodišča razbremenene vseh tistih zadev, ki so jih po sili razmer opravljala doslej, pa po svojem bistvu ne sodijo med sojenje. Če ustava govori o družbenem varstvu matere, otroka in družine, potem prav gotovo ni bilo mišljeno naj bi to družbeno varstvo delno ali v celoti op-

x2 primerjaj misli Marka Mladenoviča: Porodica izmedju usamljenosti i društvenosti, Savremena administracija, Beograd, 1976, str. 28 in naslednje (132)

ravljaj državni organ, to je sodišča, temveč načeloma družbeni organ. Zato pri razmejitvi pristojnosti organov socialnega skrbstva in sodišč ni toliko pomemben končni efekt odločitve enega ali drugega organa, ampak bistvo razmerja o katerem en ali drug organ odloča. Če gre v celoti ali pretežno za družbeno varstveni ali drug odnos, kjer prevladujejo elementi družbeno-strokovne ocene, je vsekakor pravilno, da v družinskih razmerjih odločajo organi socialnega skrbstva oz. drugi ustrezni družbeni organi v drugih zadevah. Če pa gre za odločanje o pravici oz. obveznosti, ki jih imajo posamezniki na podlagi zakona in gre za uporabo zakona ob odločilnem prevladanju elementa pravno-strokovne odločitve o bistvu teh pravic in obveznosti, sodi to v funkcijo pravosodnih organov. Zato je trditev x3, da naj bi o vseh teh razmerjih odločala le sodišča, trditev, ki ne pozna ali noče upoštevati ustavnega koncepta podružbljanja sodstva, oziroma sistema samoupravnega odločanja in urejanja na področju družbenih dejavnosti, konkretno funkcije oz. vloge skupnosti socialnega skrbstva in njihovih organov. Pri tem je treba seveda poudariti, da povsem dosledne razmejitve med sodišči in skrbstvenimi organi tudi v tem zakonu ni bilo mogoče opraviti, ne samo zaradi trdovratnih mnenj o tradicionalni sodni funkciji na celotnem področju družinskih razmerij, temveč tudi zaradi praktičnih ovir in zaradi omejenih družbenih možnosti hitrega vzpostavljanja in učinkovitega delovanja skrbstvenih organov na celotnem obravnavanem področju. Menim, da se zaradi povezovanja družine s samoupravnimi institucijami družbe lahko zastavlja le vprašanje ali je dovolj zadev z zakonom prenesenih v pristojnost družbenih organov. Menim, da ne. x4

Eno izmed vprašanj v zvezi z izvajanjem zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih je tudi vprašanje odnosa med ureditvijo zakona o dedovanju in obravnavanega zakona: ta namreč drugače obravnava (pravilneje: ne ureja) obveznost preživljanja nepreskrbljenih sorodnikov kot pa ureja zakon o dedovanju zakonito dedovanje le-teh. Zdi se mi sporna predpostavka, da dedna pravica sorodnikov zapustnika oz. obveznost preživljanja nepreskrbljenih sorodnikov izhajata v celoti iz istega temelja. Menim namreč, da ureditev dedovanja v določenem družbenem sistemu izhaja predvsem iz treh temeljnih izhodišč: družbenega sistema, sistema lastninskih odnosov ter "tipa" in položaja družine v družbi. Ureditev dedovanja pri nas torej izhaja tudi iz pravice

x 3 glej K.Zupančič, istotam, str. 16

x 4 M.Mladenovič meni naj bi tudi o razvezi zakonske zveze odločali "strokovni" organi, istotam str. 31

posameznika, da razpolaga s svojim minulim delom v okviru družbeno dopustnega maksimuma odnosno v okviru "osebne" lastnine, oziroma gre za zakonsko predpostavko, kako bi zapustnik s svojim minulim delom v tem okviru razpolagal glede na prevladujočo družbeno zavest.

Dolžnost preživljanja sorodnika pa je predvsem družbena oz. moralna obveznost, ki jo je treba v zakonu samo v najbolj nujnih primerih opredeliti kot zakonsko in prisilno obveznost, medtem ko je treba ostale oblike solidarnosti te vrste izključiti iz prisilnega urejanja in jih prepuščati družbenim normam. V skladu s temeljnimi načeli naše družbene ureditve, je v naši ustavi solidarnost med ljudmi pojmovana najširše tj. družbeno in je zato ne smemo zapirati z zakonom v ozke družinske oz. rodbinske vezi. Morali bi jo uveljavljati kot splošno družbeno načelo in v tem smislu na vse načine utrjevati družbeno zavest. Sklicevanje na materialne možnosti družbe se mi v tem primeru ne zdi ustrezno, saj je splošno načelo našega sistema, da širimo pravice in svoboščine v skladu s temi možnostmi; slovenska družba pa je najbrž že dosegla tako stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja, da si lahko in si tudi v določenih primerih mora zagotoviti sredstva za takšne namene predvsem v obliki splošne solidarnosti kot temeljev družbenega sistema. Seveda pa je pravično in nujno, da si družba iz dediščine zapustnika, ki je prejel družbeno pomoč, povrne sredstva, vendar ne zato, ker bi bili dediči zapustnika "krivi", da niso skrbeli zanj in jim zato dediščina ne gre, temveč predvsem zato, da se družbena sredstva, namenjena solidarnostni pomoči na tak način ne zmanjšujejo na račun zasebnega premoženja, torej na način, ki družbeno in pravno-sistemsko ne more biti opravičljiv.

Tolmačenje zakona naj bi izhajala iz dveh temeljnih smeri evolucije družinske zakonodaje: v smeri uveljavljanja družine kot svobodne, naravne in spontane vezi, temelječe na spoštovanju človekovega dostojanstva in enakosti njenih članov in na povezovanju družine z institucijami samoupravne družbe. Zato mora državno urejanje in odločanje v vedno večji meri nadomeščati socialno in vzgojno delo ter podružbljanje dejavnosti, ki so povezane z družino. Družinska zakonodaja se mora spreminjati iz patriarhalne, oz. državno-paternalistične, mora spreminjati družino iz zaprte, izolirane skupine v skupino, ki je interesno povezana s samoupravnim sistemom v vseh v poštev prihajajočih elementih družbenih dejavnosti, ki pa ohranja in krepi medsebojno čustveno navezanost, razumevanje, spoštovanje in medsebojnega zaupanja svojih članov.

Okrogla miza Vestnika

PROSTOVOLJNO PREVENTIVNO IN SOCIALNO TERAPEVTSKO DELO Z OTROCI

Inštitut za sociologijo in filozofijo v Ljubljani že več let izvaja zanimivo raziskovalno nalogo "Prostovoljno preventivno in socialno terapevtsko delo z otroci". Nosilca naloge sta dr. Anica Kos-Mikuš in Bernard Stritih; poleg strokovnjakov sodeluje tudi cela vrsta prostovoljcev, kar je vsekakor posebno zanimiv in nov pristop. Kljub dejstvu, da naloga poleg teoretičnih spoznanj, prinaša tudi ali morda še več praktičnih, neposredno uporabnih izkušenj, se avtorji srečujejo z velikimi težavami pri financiranju.

Naloga ima več smeri: ena izmed njih je tudi delo z motenimi otroki v terapevtskih kolonijah. Lani je bila taka kolonija organizirana na Rakitni, letos poleti pa na Pohorju; to kolonijo je vodil Bernard Stritih. Kolonija na Pohorju je vzbudila precej odmevov, mnogo tudi ugovorov. Da bi s to zanimivo temo seznanili čimvečji krog zainteresiranih, smo se odločili, da v "Vestniku" objavimo nekoliko skrajšan zapis razgovora skupine strokovnjakov na to temo.

Razgovor je bil 8. novembra v Ljubljani, na njem pa so sodelovali: dr. Anica Kos-Mikuš, psihiatrinja, raziskovalka Inštituta za sociologijo in filozofijo; Bernard Stritih, psiholog, profesor Višje šole za socialno delo; Karmen Langus, tajnica občinske skupnosti socialnega skrbstva v Mariboru; Peter Skuber, psiholog, vodja Mentalno higienskega dispanzerja v Mariboru; Janez Vidmar, defektolog, delavec strokovne službe občinske skupnosti socialnega skrbstva v Mariboru; Nada France, socialna delavka, direktorica Obalnega centra za socialno delo v Piranu; Branko Gortner, psiholog, vodja Vzgojne svetovalnice v Celju; Jože Meden, psiholog, predsednik Izvršnega odbora Mestne izobraževalne skupnosti Ljubljana; dr. Martin Toth, zdravnik, delavec strokovne službe Zdravstvene skupnosti Slovenije in Marija Cigale, sociolog, pomočnica predsednika Republiškega komiteja za zdravstveno in socialno varstvo.

Vsem, ki so sodelovali, se lepo zahvaljujemo.

Uredništvo

dr. Anica Kosova: Naša naloga zajema terapevtsko delo v terapevtskih kolonijah, pomoč otrokom z učnimi težavami, ki je tekla v okviru štirih osnovnih šol v Ljubljani, terapevtsko delo v okviru ambulantne in delo z bolnimi otroci v okviru pediatrične klinike. V perspektivi pa smo predvideli posebno obliko pristovoljnega dela v Štepanjskem naselju v Ljubljani, kjer je na šoli veliko učnih in adaptacijskih problemov. Smisel akcij je: solidarnostna pomoč otrokom in družinam pri šolskem delu, pomoč otrokom in družinam pri vključevanju v novo okolje in pospeševanje vključevanja nove šole v sosesko, pri čemer bi poleg študentov poskusili dobiti tudi ljudi, ki bi prostovoljno delali znotraj šole, tako, da bi se pospešila integracija šole z okoljem. Model dela je vedno enak - z otroci neposredno delajo študentje - prostovoljci pod strokovnim vodstvom.

Glavni element dela je prostovoljnost. Naša izkušnja je pokazala, da so tu ogromni človeški viri. Imamo problem, kako se otresti študentov, ki prihajajo k nam. Drugi element je vzgojni pristop, ki temelji na razvijanju demokratičnosti in samoupravnih načel, ko naj bi se otroci naučili sodelovati kot enakopravni člani skupin in izraziti tisto kar mislijo. To so glavni ideološki elementi tega dela.

Na kratko naj povem še o odporih, s katerimi se najbolj pogosto srečujemo. Včasih slišimo odpore s strokovne smeri, češ da je to delo tako, da bi ga smeli opravljati samo profesionalni delavci, ne pa neprofesionalni. Druge pripombe nastajajo zaradi materialnih problemov, ki so s tem delom povezani. V šolah in drugih institucijah vlada nek red, ki je dovolj strog in zagotavlja instituciji, da bo ostala neprizadeta. Ob nekoliko bolj demokratičnem pristopu do otrok, otroci poskušajo, do kod smejo iti, zlasti če so to otroci z motnjami v vedenju. To je tudi razumljivo, in hkrati normalno terapevtsko dogajanje. Običajno je pač, da otrok prve 14 dni podivja in se šele kasneje začne na nek način učiti novih vzorcev vedenja. To se dogaja tudi v terapevtskih kolonijah. Zanimivo pa je, da sorodni konflikti nastajajo tudi na šolah, kjer nimamo opravka s tako motenimi otroci. So primeri, da otroci pišejo na tablo, čeprav v večini šol tega ne smejo početi, ker pada kreda po tleh, šole pa nimajo snažilke, da bi za njimi pospravljale. Zato sme na tablo pisati samo učitelj. Ti naši otroci pa pišejo na tablo in je zato prostor umazan. To je ta tip konfliktov.

V naši ambulanti je problem tudi v tem, da otroci telefonirajo. Če nekaj minut ni nikogar v sobi, dvignejo slušalko in vrte številke. Morali bi imeti prostor, ki ga ni škoda, vendar moram reči, da v Ljubljani ne uspemo dobiti prostora za sku-pinska srečanja.

Otroci, s katerimi delamo, kažejo za naše razmere nekoliko nekonvencionalne oblike vedenja. Kamen spotike je npr. to, da tikajo vzgojitelje, da dostikrat tikajo tudi tovariša Stritih in da tikajo tudi mene. Ob to se marsikdo spotakne.

To so glavni ugovori: morda sem nekoliko preskakovala iz načelnih na konkretne ugovore, hotela pa sem povedati, da se mi s temi ugovori srečujemo in skušamo konflikte sproti reševati, ker razumemo tudi nevšečnosti, ki jih imajo institucije z dokaj ustaljenim redom in načinom delovanja.

Bernard Stritih: Naša raziskava zajema dve smeri: eno je kompleksen model akcijske raziskave, drugo pa so konkretne metode in tehnike dela z otroki, ki jih razvijamo v tem okviru. Gre za organizacijo prostovoljnega dela na eni strani, na drugi strani pa za razvijanje neposrednega dela z otroki. V organizacijskem pogledu iščemo model solidarnosti, model za mobilizacijo in združevanje potencialnih sil, delovne energije in pripravljenosti ljudi za angažiranje na področju vzgojnega dela z mladino. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da iščemo model združevanja dela, ki pa je nekoliko drugačen kot večina iskanj v naši današnji družbi, ker je tu sicer združevanje dela, vendar ne na osnovi pridobivanja dohodka. Tu teoretično marsikaj še ni jasno. Vzpostaviti skušamo sistem, ki zajema otroke, vzgojitelje, prostovoljce in profesionalne sodelavce, ki naj bi delovali kot odprt sistem, seveda na osnovi načel samoupravljanja.

Ko po dveh letih dela gledam na dosežanje rezultate, včasih ne vem, kaj je pomembnejši dosežek: ali izkušnje, ki smo jih dobili na področju organizacije, ali izkušnje, ki smo jih dobili na področju izvajanja novih metod dela.

Eno od izhodišč naše akcije je skupinsko delo. Kako bi človek na kratko prikazal to skupinsko delo? To ni delo z otroci in to ni bolj ali manj spretno manipuliranje z otroci ali bolj ali manj spretno vplivanje na otroke, pač pa je to proces sožitja in sodelovanja, v katerem se otroci in vzgojitelji povežejo in združijo na svojski način, ki vodi k dialektičnemu procesu borbe protislovij, k višjim oblikam socialnega sožitja in sodelovanja, k interakciji, kot pravimo.

Na preprost način opisan skupinski proces pa je približno takle:

K nam prihajajo v glavnem otroci, ki imajo kake težave, bodisi v šoli, bodisi v družini ali v okolju. Ponavadi to niso otroci, ki bi v svojem okolju, v družini ali kjerkoli uspeli razviti svojo osebnost, jo angažirati in dobiti položaj enakopravnega člana teh skupin, ampak so to otroci, ki zaradi take ali drugačne osebne ali socialne ali pa socialno-

kulturne lastnosti dobijo v teh skupinah in skupnostih nezaviden položaj obrobnega člana. Do pred kratkim pedagogika marsikje ni opazala, kaj se s temi otroci dogaja. Videlo se je, da se ti otroci v šoli slabo učijo matematike ali slovenščine, skratka, slabo učijo tistega, česar naj bi se otrok v šoli naučil. Pri tem pa marsikdaj nismo opazili, da pa se ti otroci učijo nečesa drugega in to ne slabo, pač pa včasih zelo intenzivno. Učijo se, kot se pač uči vsako živo bitje v borbi za obstanek. Kolikor ne gre za znanje in za uspeh v pozitivnem smislu, gre pač za tehniko in načine življenja, s katerimi se bodo svojim obveznostim izognili in s katerimi bodo na negativen način dosegli zadovoljitev, ki je niso mogli doseči v pozitivni smeri.

Ko pridejo otroci v naše skupine opazimo lahko v začetku izredno širok spekter spretnosti in tehnik, ki jih nekateri imenujejo tudi tehnike manipuliranja, kar seveda ni ustrezen izraz. Temu bi prej lahko rekli tehnika obrambnega vedenja. Te tehnike pa otrokom koristno služijo v šoli, da prežive dan ali teden, hkrati pa si je otrok s tem postavil obrambni zid, preko katerega zelo težko pride do pozitivnega vključevanja v vzgojni kolektiv, tudi če bi to hotel. Zato je naša osnovna naloga, da postavimo otroka v položaj, ko te tehnike ne bodo potrebne in morda celo ne bodo uporabne, vsekakor pa v položaj, ko se otrok teh tehnik ne bo več učil, ali se v njih celo specializiral. Ta položaj dosežemo na ta način, da otroke razporedimo v zelo majhne vzgojne skupine, kjer je vzgojitelj ves čas navzoč. Vzgojitelj se odreče nekaterim funkcijam, ki so običajno dodeljene starejšemu človeku, in to zato, da ne pride do soočanja med njim in njegovimi gojenci.

Tako smo v prvih obdobjih našega dela z otroci videli, da si otroci zelo prizadevajo pridobiti vzgojiteljevo naklonjenost, da težijo k temu, da bi imeli sami med seboj stike v sferi, ki vzgojitelju ni dostopna, da gre za prikrivanja in podobno. Vzgojitelj jim jasno pove, da ne zahteva od njih drugega kot da so tovariški; navede sedem najosnovnejših pravil, ki za otroke niso tako zahtevna, pove hkrati tudi to, da bo ves čas med njimi. Vzgojitelj je izvežban tako, da se otrokom na nevsiljiv način pridruži, pri čemer se mora močno obvladovati in biti usposobljen za nekatere stvari, ki izgledajo ljudem, ki to zelo opazujejo od zunaj, kot nekaj negativnega. Ostati mora pasiven tudi takrat, kadar se otroci med seboj pogovarjajo v jeziku, ki za nas odrasle ni sprejemljiv, ker vsebuje toliko grobih izrazov. Ostati mora pasiven tudi takrat, kadar se gredo otroci stvari, ki nimajo posebne vzgojne vrednosti, če seveda ne kršijo teh sedmih osnovnih pravil.

Rezultat tega je presenetljiv. Otroci doživijo, da se pred vzgojitelji ni treba skrivati. Drugi rezultat je, da poskusi oblikovanja "podzemne" organizacije propadejo. Neformalni liderji, ki so si poskušali pridobiti somišljenike in organizirati nekaj "v senci", izven kontrole vzgojiteljev, izgubijo somišljenike, ker otroci vidijo, da se njihove potrebe in želje lahko uveljavijo tudi v kolektivu, to je v okviru vzgojne skupine ali v okviru terapevtske skupnosti. Ko pride do tega, izbruhne običajno v skupinah kriza. Neformalni liderji naenkrat začutijo, da so izgubili svoje pozicije. Nenadoma niso več junaki, ampak običajni otroci. Kot najbolj usposobljeni za obrambno obnašanje, so pogosto najmanj usposobljeni za konstruktivno obnašanje. Zato začno ustvarjati vzdušje brezizhodnosti, češ, vse skupaj nima smisla, itd. Ta kriza običajno izbruhne v skupinah ali kolonijah deseti ali petnajsti dan.

Otroci v tej krizi pogosto poizkušajo kako daleč lahko gredo; ali jih bo vzgojitelj res držal samo v okviru osnovnih pravil ali pa se bo dal izzvati v vlogo učitelja. Skupina pa v tem smislu išče svojo novo identiteto, kjer bodo dobili več pomena in ugleda ne samo negativni otroci, se pravi otroci, ki so mojstri v obrambnem vedenju, ampak tudi otroci, ki so ustvarjalni in produktivni v pozitivnem smislu.

Ta kriza ponekod ni lahka in otroci intenzivno izzivajo vzgojitelje in profesionalne sodelavce k temu, da bi napravili red. Če bi vzgojitelj sedaj skušal nenadoma spremeniti način dela, se negativni liderji seveda čutijo potrjene, češ, delal se je, da je demokrat, sedaj pa vidiš, da je enak kot vsi odrasli. Nekaj otrok, ki pridejo k nam, je pač takih, ki imajo z odraslimi že veliko negativnih izkušenj.

Ko kriza mine, se šele začne terapevtska faza. Začne se dogovarjanje. V tej fazi so značilni npr. za kolonijo takile dvogovori: Greš po koloniji in nekdo kriči, češ na kolonijsko skupnost pa ne grem. Nekdo drug pa ga prepričuje, češ, zakaj pa nočeš iti, saj poldruga ura hitro mine in če bi se na kolonijskih sestankih vsi oglašali in če bi ti tam ne bil tiho, ampak bi povedal kar misliš, bi bila kolonija bolj prijetna in bi se doseglo veliko več kot se doseže. Tako pa molčite ali pa godrnjate in motite in ni čudno, če vam je na koncu ta skupnist zoprna.

To so zelo dragoceni vplivi, ker prihajajo od otrok k otrokom, kar pomeni določeno družbeno osveščanje otrok v smislu socialnega angažiranja, v smislu javnega delovanja itd. Naprej se dogajanje odvija v tem smislu, da začno otroci spraševati vzgojitelje, kako naj ravnajo v tej ali oni situaciji, kako naj pridejo na kraj s svojimi težavami

itd. Velikokrat vidimo skupine otrok, ki se pogovarjajo, pripovedujejo o sebi in izmenjujejo izkušnje, kako obvladaš nekatere neprijetne nevrotske simptome. Šele v tej fazi pogosto vidimo, da npr. otroci resno premišljajo, kaj naj store, da bi nehali močiti posteljo. Doslej so mnogi od njih počenjali ravno obratno od tistega, kar so jim svetovali starši ali učitelji.

Zanimivo je, da ti naši postopki često vzbujajo ugovore. Kljub temu pa so ljudje, ki so pri opazovalcih spremljali naše delo, opazili veliko pozitivnih stvari. Tako opisuje na primer osebje v Zidanškovem domu (tam je bila terapevtska kolonija) otroke takole: res je, da so neprijetnosti, vendar so vsega krivi vzgojitelji, otroci pa so kar dobri; ko jim rečeš, naj kaj naredo, so hitro pripravljeni. Osebje seveda ne doume, da so otroci pripravljeni za delo zato, ker so vzgojitelji delovali tako, da se otrokom delo približa kot vrednota, ne pa kot neka nadležnost ali kot nekaj poniževalnega.

Največ odporov in nerazumevanja pa vzbuja ravno princip skupinskega dela, po katerem je bolje, če otroci z besedami izrazijo to kar mislijo in čutijo, kot če to izražajo z dejanji. Govorni zaklad teh otrok je ponavadi bolj skromen, zlasti pa nekoliko svojski. Mislim, da bi bilo koristno proučiti, kako ti otroci na nek svojski način izražajo svoja čustva: brez kletvic ne morejo izraziti ničesar. Proti koncu dela pa mnogi otroci iščejo tudi skupni jezik z vzgojiteljem, pri čemer morajo biti vzgojitelji krepko zbrani, da ne bi sami zapadli v žargon, ki ga gojijo otroci.

Da povzamem: gre za dve stvari: Eno je model solidarnosti občanov, model združevanja dela, ne na osnovi pridobivanja dohodka, ampak v solidarnostni akciji, drugo pa so metode dela z otroci. Prva pobuda za razvoj tega modela in verjetno tudi še vedno osnovni vir idej je Makarenko. Veliko znanja pa pridobivamo tudi iz sodobnih metod skupinskega dela. Bistvo skupinskega dela ni tradicionalen način manipuliranja z otroci, ampak sodelovanje v skupnem procesu nastajanja in razvoja skupine. Rezultat tega procesa je, da se spremeni vrednostno obeležje teh skupin, da skupine dobijo neke pozitivne vrednote.

Peter Skuber: Prišel sem iz Maribora, kar je precej daleč, prišel pa sem zato, da bi rekel dobro besedo za to kolonijo. Pri pripravi kolonije je sodelovalo veliko inštitucij in samoupravnih interesnih skupnosti. Zdravstvena skupnost je dala največji materialni delež; sodelovali pa smo še skupnost socialnega skrbstva, zveza prijateljev mladine, mariborska univerza, zveza sodelistične mladine v Mariboru

V koloniji je bilo 60 otrok, ki jih je pripravil Zdravstveni dom skupaj z skupnostjo socialnega skrbstva. Vsi ti otroci imajo psihiatrično diagnozo; prevladujejo psihosomatične motnje, deloma pa tudi vedenjske motnje. Ti otroci so že leta nazaj polnili naše čakalnice, bili so tudi po raznih drugih ordinacijah in vsakdo od njih je imel možnost, da bo prišel v bolnico. Na Zdravstveni skupnosti so neverjetno hitro domeli, da bi bilo mnogo pametneje, tem otrokom omogočiti psihoterapevtsko kolonijo kot pa jim zagotoviti bivanje v bolnišnici.

Kakšno je naše mnenje? Predno sem šel v Ljubljano, smo se sestali štirje terapevti in pregledali, kakšni so bili uspehi kolonije. Ugotovili smo, da so pri večini otrok težave, zaradi katerih so se iz leta v leto obračali na nas, odpadle. Od avgusta dalje (tedaj je bila kolonija) teh otrok in njihovih staršev v naših ambulantah skoraj ni več. Pač pa otroci pridajo enkrat mesečno srečanje vzgojiteljev. Doslej smo se sestali dvakrat. Drugič je bilo še enkrat več staršev kot prvič in tudi otrok je bilo nekaj več. To pomeni, da je kolonija tako otrokom kot staršem dala nekatere nove izkušnje in mi mislimo, da tudi dobre izkušnje. Mimogrede naj povem, da sem se v soboto sam udeležil sestanka s starši in moram reči, da bi bil katerikoli terapevt ali psihiater, ki bi se tega sestanka udeležil, nadvse zadovoljen s potekom te terapevtske skupnosti.

Seveda pa od enega samega meseca kolonije ne moremo veliko pričakovati. Ta mesec je bil za večino čas, ko so si pridobili izkušnje, ki si jih niso mogli pridobiti v svoji družinski skupnosti. Moram povedati, da smo imeli velike težave in da mnogih staršev nismo mogli pridobiti, da bi vključili svojega otroka; to pa zaradi tega, ker so nekateri že poslali svojega otroka v kolonijo, vendar moteni otroci pridejo nazaj s slabimi izkušnjami, ker jih pač izzivajo in tako pride do negativne reakcije. Tako nastaja začarani krog.

Kakšni so bili odpori, ki so se pojavljali? Odpori so pogojeni z materialnimi problemi, češ da je bila s tem povzročena velika škoda in drugič, z ideološkimi problemi. Reči pa moram, da ti otroci zdravstvenemu zavarovanju povzročajo velike stroške. Teh stroškov je sedaj dosti manj. Treba je reči, da zaradi te kolonije ni prišlo do velikih materialnih posledic. Kar zadeva ideološke probleme, pa je stvar taka: vsi smo načeloma za progresivno vzgojo in smo za samoupravna načela, v praksi pa gre to težje. V koloniji so bili res v veliki meri uresničeni principi progresivne vzgoje in samoupravljanja.

Na osnovi svojih opazovanj terapevtov, katerih pacienti so bili ti otroci, lahko rečem, da bi nam bilo samo žal, če kaj takega ne bi mogli več organizirati.

Dr. Anica Kosova: So otroci, ki imajo odpor do institucij, do psihiatrov, do psihologov, do centrov za socialno delo itd. O tem nočejo ničesar slišati. Do teh otrok uspemo priti dostikrat preko študentov, ki jih otroci ne smatrajo kot del institucije. Tako dostikrat najdemo stik, ki bi ga sicer ne mogli vzpostaviti zaradi odporov, ki jih imajo mnogi otroci, včasih pa tudi starši do institucij. Ti odpori so včasih tradicionalni, kajti iti k psihiatru pomeni biti nor. Včasih pa pri mladi generaciji delujejo že nove antipsihiatrične smeri in nočejo ničesar slišati ne za psiho. ne za socio.

Bernard Stritih: Da povem konkretno, kaj se dogaja v koloniji: otrok pride h kosilu in pravi: "Jebemti Stritih, zdaj pa ti žri to župo, jaz j e ne bom". S tem ni naredil nobene škode; odgovorim mu pa, da bom jaz svojo juho pojedel in da njegove ne rabim, bo pač ostal brez nje, ali pa bo morda pojedel več kake druge jedi. Drugače pa je, kadar bi prekršil tiste temeljne postavke skupnega življenja. Če bi razbil krožnik ali če bi juho polil, bi seveda tudi jaz interveniral.

Sestanek s starši pa je pokazal tole: Večina staršev meni, da je otrok znatno boljši: nekateri so rekli, da je otrok popolnoma dober, nekateri pa so tudi rekli, da je otrok slabši. Vsi starši pa so rekli, da je sedaj otrok bolj družaben, da več govori in več pove in da se tudi več vključuje v razne krožke in dejavnosti v šoli. To je ena ugotovitev. Druga: na sestanku s starši se je razvil pogovor o spolnosti in spolni vzgoji. Presenečeni smo bili, kako malo vedo starši o informiranosti, težavah in vprašanjih, ki jih imajo otroci na tem področju. Izmenjava mišljenj o tej temi je bila silno koristna.

Staršem smo povedali, katera so tista vprašanja, ki otroka najbolj zanimajo, starši pa so drug drugemu pomagali in pripovedovali, kako to pojasnjujejo svojim otrokom. Tretja stvar: problematika alkoholizma v družinah. Ko smo načeli to temo, so starši v en glas rekli, da se žele še sestati. V naši sredi je bil tudi zdravljeni alkoholik, ki je na koncu rezimiral takole: "Važno je, da vztrajate na tem, da se problem alkoholizma reši. Ne popuščajte, čeprav bodo težave velike. Danes vam mož lahko reče, ti kar pojdi od doma, ker te ne rabim, že gospodaril naprej in pil. Toda, obraynava alkoholizma v naši družbi je taka, da, če boste vi začeli delovati proti alkoholizmu svojega moža, potem vam bo pomagala tudi delovna organizacija in vsi drugi, na koncu pa bo mož vendarle odvisen samo še od vas. Takrat pa vam ne bo mogel več reči, češ pojdi od doma, ampak boste vi imeli moč v rokah in boste lahko vplivali nanj. Zavedati se je treba, da je družba na vaši strani." Ena od tovarišic pa mu je odgovorila takole: to je vse prav in lepo, kar ste povedali, toda če žena ni zaposlena, bo še vedno zelo težko kaj dosegla. Zato je edina

pot, da se žena zaposli in dobi enakopraven položaj, hkrati pa se bori za moževo preobrazbo.

dr. Anica Kosova: Obstoja razkorak med socializacijskimi možnostmi družine in med zahtevami, ki jih postavlja današnji čas glede socializacije otroka, kar pomeni, da mora družba pomagati v socializacijskem procesu, ker je družinska socializacija ali neustrezna ali pa nezadostna. Neka švedska študija ugotavlja, da je samo 7 % družin, ki ustrezno socializirajo otroke glede na zahteve današnjega časa. S tem ni mišljeno, da jih slabo socializirajo, ampak preprosto, da jim ne morejo nuditi odprtosti pogledov, komunikativnosti itd., skratka vsega tistega, kar je za sodobnega človeka pomembno.

Bernard Stritih: Problem je zlasti izolirana družina; to so mnoge družine, ki se preselijo, to so ljudje, ki se s težavo prebijajo pri usposabljanju za poklic, reševanju stanovanjskega vprašanja itd.

Vprašanje je, če smo mi z našim delom povzročili v družinah več harmonije. Verjetno smo kako družino tudi vznemirili. Otrok je prinesel nemir in starši bodo sedaj podaljševali ta nemir, vendar mislim, da je to zdrav nemir. Tako sta na primer na zadnjem sestanku dve ženi rekli, češ ves čas sem mislila, da moj mož ni alkoholik, samo da mora vsak dan nekaj popiti, zato da je dobre volje, potem pa seveda vpije nad otroci, ko pridejo domov. Ostali starši so vprašali, kako je vendar dobre volje, če vpije nad otroci, očitno ne zaradi dobre volje ampak zaradi česa drugega.

Ali pa drug zanimiv primer. Neka mati samohranilka ima izredno ugoden poklicni status, je zelo sposobna in tudi zelo angažirana, je o svojem sinu, ki je bil v koloniji eden od najbolj pozitivnih otrok, izredno sposoben, z velikim talentom, povedala, češ sedaj pa se tisti napadi zopet ponavljajo. Toda sedaj sem prepričana, da to niso epileptični napadi ampak napadi neke druge vrste. Nato smo se veliko pogovarjali o tem, kakšen življenski režim imajo, vendar ji nismo mogli ničesar svetovati, ne mi, niti ostali starši, pa tudi ona sama je ostala nekako nezadovoljna. Ko pa je razgovor tekkel o drugih otrocih, se je pojavil problem, kako spraviti otroka od televizije. Pri vas je bilo to lahko, ker v koloniji niste imeli televizije. Zdaj pa se je oglasila ta mati, da je tudi pri njih to problem. V nedeljo zjutraj otrok odpre televizijo, ko se program začne in jo zapre zvečer, ko se program neha. Zastavil sem ji vprašanje, češ če bi vi ves dan sedeli pred televizijo, kako bi spali, ali bi imeli nemirne sanje? "Na to pa res nikoli nisem pomislila", je rekla. Povedala je še, da gradi hišo in ne ve, ali naj živi skupaj s staro mamo, ki seveda napravi vse, da otroka za-

dovolji. Otrok je izredno sposoben, v šoli prav dober. Zaključek matere je bil, da bo morala misliti na to, kako vplivati na otrokovo življenje, da ne bo sedel samo doma. Na drugem srečanju pa je ta mati povedala, da so se otrokove težave zmanjšale. Mati ima prijateljico defektologinjo, ki dela na neki šoli. Skupaj s sinom je šla k njej in so se pogovorili o načrtu za otrokovo življenje. Otrok se je vključil v pevski zbor, skratka, zaposlen je tudi izven doma in nenadoma zopet mirno spi.

Na gestankih s starši se dogodi, da zagledajo družinsko in življenjsko situacijo otroka na nov način in se skušajo poslužiti vseh oblik pomoči v svojem okolju. Teh možnosti pa je mnogo, samo če jih poizkušajo najti. V primeru te matere smo pregledali otrokovo anamnezo in ugotovili, da je bil otrok pri vseh specialistih, do katerih lahko prideš. Vendar je vsak specialist gledal le iz svojega ozkega vidika. Epilepsija je bila izločena kot vzrok motenj, kar pomeni, da je bila diagnoza pravilna. Noben specialist pa ni vprašal, kako otrok živi. In tudi če je vprašal, je mati verjetno rekla, da ne more drugače organizirati življenja, ker je zaposlena. Sedaj pa je nenadoma pripravljena napraviti nekaj, da bi te motnje izginile in je začela svoje življenje celovito načrtovati.

Dr. Anica Kos: Če poskusimo odgovoriti na vprašanje, kako vplivati na družino, je odgovor, da edino preko otroka. Če se otrokov položaj izboljša, se tudi situacija v družini na nek način premakne. Te stvari so povezane. Dostikrat vidimo, da vpliva tudi okolje, če pa je tu še terapevtski učinek, potem je seveda še več ugodnih vplivov na družino. Pomemben je tudi vpliv strokovnjaka na starše. Zelo pomemben pa je predvsem vpliv skupine na starše. Dostikrat starši lažje uvidijo nekaj, kar jim reče nekdo od staršev kot pa, če jim to reče strokovnjak.

Zanimivo je tudi to, da se starši radi pogovarjajo s študenti. Najprej smo mislili, da tak kontakt ne bo mogoč; pokazalo pa se je prav obratno: namreč da so se starši zelo radi posvetovali s študenti. Čim dalj je trajal program dela, tembolje so starši komunicirali s študenti in se z njimi posvetovali, mimo naših pričakovanj. Res pa je, da bi morali staršem posvetiti več pozornosti in z njimi več delati.

Karmen Langus: Če se povrnemo k mariborski koloniji, je treba povedati, da je kolonija imela različne odmeve. Ker smo danes že slišali o pozitivnih, bi se sedaj dodala tudi nekaterih negativnih. Mislim, da je prav, da tudi glede tega pridemo na jasno, če naj kolonijo konkretno ocenjujemo. Tudi sama iščem odgovore na določena vprašanja, ki se mi ob tem porajajo. Povedati moram, da sem bila dokaj obrobno opazo-

valec, da sem sodelovala le na začetnem razgovoru. Vsi, ki se srečujemo z moteno ali pa tudi normalno mladino, smo želeli pri nas preizkusiti in uveljaviti ta nov pristop. Ker je to nekaj novega, kar bi morali tudi vnaprej omogočiti in gojiti, mislim da je prav, da odkrito povemo tudi ugovore.

Vemo, da je bila to težja skupina otrok, saj se s takimi otroki srečujemo tudi pri nas v sprejemališču in vemo, da ti otroci svojo agresivnost radi kažejo v okolju. V vsaki koloniji se nekaj stvari poškoduje, nismo pa pričakovali toliko problemov v domu, kjer je osebje vajeno delati z otroci. Imeli smo že tudi težje primere otrok, otroke iz oddelkov za delovno usposabljanje, se pravi težje duševno prizadete, pa tudi slušno in govorno prizadete, otroke iz posebne šole, itd. Lahko rečemo, da je osebje doma vajeno tudi posebnih metod dela, pa vendar doslej nikoli ni prišlo do takega kriznega odnosa med delovno skupnostjo zavoda in organizatorji kolonije. Trdijo, da je 40.000 dinarjev škode. Postavlja se vprašanje, kdo bo to škodo pokrtil. Zveza prijateljev mladine (lastnik Zidanškovega doma) je imenovala celo posebno komisijo, ki je škodo raziskovala in zapisniško ugotovila.

Konkretno: Gozdno gospodarstvo se je pritožilo, ker so bile narejene luknje v drevesih v bližini doma. S ceste so bile pobrane mačje oči. Najbolj zaskrbljujoče je, kot sem slišala, da so otroci hodili celo po strehi, ki je bila malo prej prekrita in je bilo treba streho popravljati. Pravijo, da so bila razbita okna, da so bili izrezani celi decimetri tapisona, postelje poškodovane itd. Take so ugotovitve. Motilo me je morda najbolj to, da so otroci imeli slab odnos do osebja v domu, predvsem do 70-letnega kurjača, ki je celo dal odpoved in odšel. Čeprav je sam družinski oče, je baje rekel, da je že marsikaj videl, vendar kaj takšnega še ne. Morda je bilo osebje premalo poučeno o pristopu in niso bili pripravljani na nov način sodelovanja z otroci. Bili so skratka začudeni.

Imam tole vprašanje: povedano mi je bilo, da je bilo razen določenega časa za obroke, vse drugo povsem prepuščeno otrokom in si je vsaka skupinica, ki se je ustvarila, organizirala izrabo časa po svoje. Ali bi permisivnemu pristopu in takšni metodi dela z otroci kaj škodovalo, če bi se vsaj nekoliko organiziral dnevni program? Vemo, da si otrok, ki nima pozitivne zaposlitve, sam poišče negativno, zlasti če ne zna presoditi, kaj je dobro in kaj ne. To, da so otroci odnašali brisače in zavijali vanjo smolo in tako pripravljali goreče bakle, - ne vem kolikokrat se je to zgodilo - to je že nekritičen pristop k otroku, ker se pri tem lahko tudi marsikaj zgodi.

To so stvari, ki sem jih slišala in ki motijo. Delovna skup-

nost se je postavila na stališče, da take kolonije v svoj dom ne sprejmejo več. Rekli so, da sprejmejo kakršnekoli otroke, samo z bolj intenzivnim vodstvom, oziroma z večjim sodelovanjem vzgojiteljev, ker se jim zdi, da so vzgojitelji v tej koloniji stali ob strani, oziroma da se niso tako vključevali, kot so sicer vajeni pri delu z otroci. Menijo, tudi, da higiena ni bila v redu, da sob sploh niso pospravljali. Tudi sama, ko sem tretji teden prišla na obisk v kolonijo, sem bila zelo presenečena, ko sem v sobah videla, kakšen nered je. Prav je, da vzgajamo svobodno in ustvarjalno osebnost, toda otroka moramo le navaditi na življenje v družbeni sredini. Sama sem bila večkrat na Debelem rtiču kot vzgojitelj; tudi tam smo imeli težavne otroke, pa se mi vendarle zdi, da smo zanje marsikaj bolje organizirali. Jasno je, da otrok potrebuje prostost, vendar prav tako potrebuje neko urejenost, nek organiziran čas. Zakaj bi sicer toliko poučevali, da otroci rabijo organiziran prosti čas in da moramo v tem pogledu napraviti več.

Reči moram tole: sama se s tem posebej ne ukvarjam, bila pa sem navdušena, ko sem se seznanila z novo metodo in ko mi je profesor Skuber povedal o pozitivnih premikih v vedenju otrok. Obenem pa me te stvari motijo, ker se bomo verjetno morali vsi skupaj krepko pogovarjati o tem, ali bomo znova lahko kaj takega organizirali. Ena izmed ugotovitev je bila, da bodo ti otroci morali vendarle živeti v neki družbeni sredini in da se bodo morali podrežati nekim normam. Vi ste imeli te otroke samo en mesec in ste verjetno res dosegli, da so se otroci odprli, da so se začeli obračati navzven in da so starši pripravljani sodelovati. Tisti, ki se s to populacijo srečujemo vemo, da to veliko pomeni. Moje osnovno vprašanje pa je, ali se vse to vendarle ne bi dalo doseči ob malo večjem sodelovanju vzgojiteljev ali vplivanju vzgojiteljev na vedenje teh otrok, da ne bi bilo toliko nezaželenih posledic. Mislim, da bi morale kolonije teči tako, da otrokom pomagamo iz njihove motenosti, da pa obenem tam, kjer je kolonija, ne ustvarimo preveč težav.

Bernard Stritih: Gotovo je, da je imela ta kolonija še zelo veliko pomanjkljivosti. Že v načrtu smo napisali, da bomo predhodno imeli razgovor s krajevno skupnostjo. Vendar je bilo to le mimogrede, kot da je to manj važna stvar. Nisem mogel doseči, da bi pred začetkom kolonije šel na Pohorje in navezal stike z ljudmi v domu. Sekretarki Društva prijateljev mladine sem omenil, da bi bilo koristno, če bi si vsaj ogledal dom predno gremo tja. Ta tovarišica mi je namesto tega prinesla razpored prostorov, kjer je pisalo, da so v vsaki sobi 4 postelje in na tleh tapison. Na osnovi tega smo porazdelili skupine.

Če bi bil prišel na Pohorje in videl kakšen je položaj, bi najbrž že vnaprej obupal. Položaj je namreč slab. Razumem,

da posluje dom na bazi samostojnega ekonomskega računa in vsi vemo, koliko imajo ti ekonomski računi vse povsod lukenj. Tako je npr. predvidenih več delovnih mest kot je zasedenih. V kuhinji dela neka tovarišica, ki je izredno sposobna in pridna, vendar dela po 12 ur dnevno, zračenje v kuhinji je izredno slabo in ker ji ne morejo plačati nadur, ima sedaj v jesenskih mesecih tri mesece dopusta. S tem se ji ure izravnavajo, toda kako naj človek vzdrži v tisti vročini ob nadlegi otrok, ne da bi eksplodiral in ne da bi kdaj kekega otroka oklofotal? Zato tudi v primerih, ko je tovarišica kuharica, ki je hkrati nekako vršila dolžnost upravnika doma, nekajkrat pretepla otroke, nisem interveniral, razen v tem smislu, da sem rekel: "verjetno ste bili tudi vi nekoliko slabe volje". Rekla je: "Res je in takrat so mi sedle na glavo še nekatere privatne težave". Povedala mi je, da hodi stalno k zdravniku zaradi svojih težav z živci. Razumljivo mi je bilo, da bo te težave imela vse dotlej, dokler bo delala v takih pogojih. Toda takih stvari je tu še več.

Organizacijo kolonije je glede na težaven položaj bilo mogoče izpeljati res samo z maksimalnimi naporji vseh udeleženi. Verjamem, da predstavniki Društva prijateljev mladine vlagajo veliko svojih osebnih naporov, da prihajajo tja s svojimi avtomobili in marsikaj napravijo na svoj strošek. Toda kadar v taki organizaciji pridejo kake dodatne obremenitve, se lahko marsikaj tudi zlomi.

Glede kurjača: to je mož, star 70 let in oče družine, v kateri so otroci veliko dosegli. Skratka: tradicionalen slovenski oče, z otroki je bil ves čas zelo v redu. Verjetno pa je bil v stiski zaradi pritiskov uprave in predstavnikov društva, ki so od njega zahtevali, da bi napravil red po njihovih merilih.

Glede škode: dom je precej visoka stavba, udarniško zgrajen bivši sindikalni dom, ki so ga vsi opustili, ker so imeli z njim več stroškov kot pa je dobička. Poleg doma je prizidek, s poševno pločevinasto streho, nad tem je okno in čez streho strelovod. Otroci so prvi dan ugotovili, da se da skozi okno po strelovodu priti na streho in skozi drugo okno nazaj. Tega prej nisem vedel; nisem niti mislil, da se bo stvar tako skomplicirala. Mislil sem, da bodo otroci to "telovadbo" počasi opustili, vendar jo do konca niso. En nosilec strelovoda je bil izruvan, ker so se ga otroci oprijemali pri plezanju in je popustil. To je ena izmed škod.

Nad kuhinjo je streha iz plastike. Nekateri pravijo, da so otroci metali na to streho čike. Res je bilo na strehi precej ogorkov in na nekaterih mestih se vidi, da je plastika prežgana. Če so to napravili naši otroci, ne vem.

V otroških sobah je na tleh tapison. To so sobe velikosti

3 x 3 metre in v taki sobi je po pet otrok. V dveh sobah je tapison ne sicer izrezan, ampak poškodovan od cigaret-nih ogorkov. Če so ga poškodovali otroci, ne vem. Vem pa, da so v tem domu vsako zimo smučarski tečaji in zimske šole. Kolikor hodim po raznih smučarijah pozimi, sem povsod videl od ogorkov požgane tapisone.

Fantje so sami povedali, da so v eni sobi raztresli borovnice, tako da so bili na tapisonu veliki madeži. Tega smo se potem lotili in smo tapison počistili, vendar so madeži še vedno vidni.

V zapisniku o škodi pa so tudi takele zadeve: V gornjih sobah so okna bolj izpostavljena soncu in se zunanji oplesk lušči. V zapisniku smo kot škodo ugotovili le sveže oluščeni oplesk; toda več kot enkrat toliko je že oluščene opleska, kar je posledica sonca in dežja. Izmerili smo kvadratne centimetre oluščene opleska. Pri tem smo videli, da je to res problem doma ne pa naše kolonije, saj je bila ta škoda samo v gornjih nadstropjih. Spodaj, kjer je oplesk še v normalnem stanju, te škode ni bilo.

V domu je velika gostilniška miza iz macesna. Otroci so nekega dne ugotovili, da je to odlična tarča za ciljanje z noži. Ta miza je res nabodena s kakimi 20 ali 30 vbodi. Ko se je škoda pokazala, so otroci rekli, da bodo vse to popravili in so se nekega dopoldneva lotili dela in mizo pokitali. Mislil sem, da bo iz tega kaj pametnega, vendar miza s tem ni ničesar pridobila, pač pa je bila stvar še slabša. Mizo bo res treba postružiti.

Razbite so bile tudi štiri šipe, ki smo jih z otroci sami popravili. Kupil sem šipe in otroci so jih vložili in zakitali. To je bila v tistem tednu ena izmed najbolj prijetnih dejavnosti.

Razbite so dve ali tri svetilke, vendar smo ugotovili, da so bile razbite že prej. Tisti dve, ki sta bili na novo razbiti, smo nadomestili, ostalih pa ne.

V zapisniku so tudi take stvari, kot npr. čiščenje preproge. Preprogo je najbrž treba čistiti po vsaki sezoni, ne samo po naši koloniji.

Huda zadeva so bila tudi mačja očesa na cesti. To se je dogajalo prvi teden, ko se začne razvijati "podzemlje"; predno vodstvo kolonije ugotovi, kje se razvijajo te dejavnosti, se že marsikaj zgodi. Otroci so začeli pobirati mačja očesa z drogov ob cesti, kar nam je javila gozdna uprava. Mačja očesa sem potem zbral in pet otrok je pomagalo, da smo

jih zmontirali nazaj. Mislim pa, da jih je že tudi prej precej manjkalo. Gozdna uprava se je pritožila, da so bile razbite luči ob železničarskem domu. Vedeli so tudi povedati, katerega fanta so videli, ki da je razbil luč. Ko smo stvar pogledali, se je pokazalo, da je vrgel kamen v luč, ki je bila že razbita, tako, da neka nova škoda ni nastala.

Glede brisač: v zapisniku piše, da manjka pet brisač. Stvar pa je taka: Med drugim smo predvideli nočni partizanski pohod. Prvi tak partizanski pohod sem vnesel v program zato, da bi pridobil večje fante. Ti so bili namreč še 10, ali 15, dan zelo ob strani. Napravili smo tajni sestanek, na katerem smo se dogovorili za nočni partizanski pohod na Areh. Vse naj bi ostalo zelo tajno: rekli smo, da bi vzeli nekaj kruha in hodili vso noč. Koliko psihologov ali pedagogov v Sloveniji je pripravljenih brez posebne dnevnice hoditi vso noč s takimi fanti, ki so po eni strani zelo drzni, po drugi strani pa tudi zelo plašljivi? Na tajnem sestanku smo se domenili, da bomo glede na to, da so v pohorskih gozdovih tudi kake divje zveri, morali imeti s seboj tudi kako orožje. Rekli smo, da bodo imeli s seboj nože in da si bodo napravili dolge popotne palice. Vse seveda zato, da bi bila zadeva nekoliko bolj atraktivna. Palice so napravili spotoma in tako je bila vsa kolinija oborožena. Seveda pa zadeva ni ostala tajna in takrat, ko naj bi odšli, je kompletna kolonija stala pred vrati. Najbolj prizadeti so bili mali otroci, češ, da hočejo prav tako iti, ker da vedo, da nekam gremo. Ni kazalo drugega, kot da smo vzeli s seboj precej veliko skupino ne samo velikih, ampak tudi nekaj manjših otrok in zmanjšali načrt, tako, da smo bili okrog enih ponoči že nazaj. Hkrati pa smo morali obljubiti, da bomo napravili tak partizanski pohod za vse.

Čez teden dni smo predvideli partizanski pohod za vso kolonijo. Manjši otroci naj bi šli nekam bližje, največji pa bolj daleč, tako da bi okrog sedme ure zjutraj prišli nazaj. Prav tisti dan pa je prišel predsednik komisije za otroška letovanja in videl, da si otroci pripravljajo bakle. Delali so si jih na tak način, da so poiskali palice, jih obvili s papirjem ali pa s kako staro cunjo in to natopili v smolo. Dva otroka sta pri tem uporabila tudi brisače. Nemogoče je bilo namreč obdržati popolno kontrolo nad pripravami. Dogodilo pa se je, da smo ob ocenjevanju škode, dobili na mizi sežgane brisače, pa tudi neke spodnje hlače, ki so ležale verjetno že kaki dve leti na smetišču, brisačo, ki je bila že vsa strohnela, vsekakor pa ne nova; vse to so baje zaplenili kot dokazno gradivo. Noben otrok pa ni prižgal bakle brez kontrole vzgojiteljev; bakle so prižgali šele, ko smo prišli na ustrezen prostor, kjer smo kurili kres, peli pesmi, plesali kolo itd.

Glede same priprave pa še tole: bila je nezadovoljiva tudi v marsičem drugem. Skupnost socialnega skrbstva na primer je

vklučila Igorja, ki sploh ne sodi v tako kolonijo, ampak v strogo depresivno vodeno ustanovo, ker rabi absolutno kontrolo. Druga pomanjkljivost je bila, da od skupnosti sploh nismo dobili anamnez vključenih otrok. Vsekakor je velik spodrseljaj, da vzamemo v kolonijo mladoletnika, ne da bi dobili ustrezno dokumentacijo. Toda v časovni stiski, ko je bilo treba stvar organizirati, pripraviti prostor, vzgojitelje itd. nam ni preostalo drugega, kot zaupati srečni usodi.

dr. Anica Kosova: Škode je bilo, kot pravite, 4 stare milijone. 4. milijone pomeni približno štiri psihološke pregleda vsakega od teh otrok. Glede navajanja na red pa bi rekla tole: ti otroci so bili stalno učeni na red in disciplino, toda to jim ni toliko koristilo, da bi postali disciplinirani. Glede organizacije prostega časa in večje aktivnosti vzgojiteljev: tudi to je pripomba, ki jo velikokrat slišimo. Nam se zdi eden od pglavilnih uspehov v takem skupinskem vodenju motenih otrok, če se skupina sama po sebi disciplinira in integrira na nekem višjem nivoju. Res pa je, da to za okolje-dostikrat naporno.

Janez Vidmar: V zvezi z anamnezami in diagnostiko moram pojasniti tole: bil sem na sestanku, kjer so psihologi iz dispanzerja poročali, oziroma seznanjali vzgojitelje z njihovimi otroci. Takrat nisem bil dovolj informiran, ampak je bilo samo rečeno, naj se pogovorim. Tudi nismo točno vedeli, kateri otroci so to. Na seznamu so bili tudi štirje naši otroci, s katerimi dela strokovna služba občinske skupnosti. Dejansko je bilo naših več, ker so ti hkrati obravnavani pri nas in v dispanzerju, ali pa so bili od nas napoteni v dispanzer. Štirje pa so bili taki, ki so bili dotlej obravnavani samo v naši inštituciji. Za te štiri je bilo potem dogovorjeno, da bomo podatke, ki so bili zahtevani ali zaželjeni, dali vzgojiteljem.

Bernard Stritih: Verjetno je šlo za nesporazum, kajti za nekatere otroke nismo imeli nobenih informacij. O nekaterih se je sicer govorilo, da so povzročili nek vlom, za Igorja pa, da je velik svetovni popotnik in nič več.

Janez Vidmar: Igor je bil pravzaprav "izven programa". V času, ko so tekale priprave za kolonijo, je bil na begu in si je potem v bistvu sam uredil kolonijo tako, da je preko očetove intervencije šel na pregled v dispanzer ter bil nato poslan v kolonijo. Precej sem bil začuden, ko sem prvič prišel v kolonijo in ga videl. Končno pa to ni tako grozno. Tu smo zato, da stvari razjasnimo. Zato je bolj smiselno, da se pogovarjamo, kako razrešiti probleme, ki so nastali, to je reakcija okolja pa tudi vse drugo, s čimer se srečujemo in je za naše področje pomembno. Verjetno je ta oblika dela manj problematična kolikor

gre za otroke, ki se obravnavajo na psihohigienskem oddelku. Predvsem mislim na izbor otrok. Pri naših otrocih bi se morali dogovoriti za kriterije, koga vključimo in koga ne. Drugo, kar je zelo pozitivno, je, da je otrok obravnavan že prej.

S kolegi smo se pogovarjali o otrocih, ki so bili vključeni in vsi menijo, da je z njimi manj problemov in da so rezultati pozitivni. Ugotavljajo večjo komunikativnost, to, da so sedaj bolj odprti in da je z njimi lažje sodelovati. To je pozitiven premik. Vendar bi dejavnost terapevtske kolonije morali integrirati v celoten koncept dela. Samo terapevtska kolonija ima poleg pozitivnega efekta preveč stranskih, kar jo postavlja v negativno luč. Jasno je, da je določen del okolja negativno razpoložen in čim dajemo preveč možnosti, da vidijo negativno, pozitivnega elementa sploh ne opazijo. Imam občutek, da bi prav z dobrim seznanjanjem ljudi, ki delajo na tem področju, se pravi socialnih delavcev, to lahko bil nek začetek. Predstavljal sem si celo tako, da bi socialne delavce seznanjali s tem delom in da bi tudi terapevtsko delo vzgojiteljev - prostovoljcev z otroci potekalo že pred kolonijo, se pravi, da bi morda že nekaj mesecev prej delali z temi otroci v majhnih grupah. Recimo, v obliki učne pomoči, ali v obliki socialnih iger, srečanj ob sobotah itd., tako da bi kolonija predstavljala samo nadaljevanje dela, ne pa prvo srečanje. To govorim za naše otroke, se pravi za področje mladoletnih delinkventov. S tem bi zmanjšali težave tistega začetnega obdobja, ko pride otrok v kolonijo in je v fazi destruktivnosti. Otrokove potencialne možnosti komunikativnosti ter kreativnosti bi do neke mere vzpodbudili že v predhodnem delu, tako, da se v koloniji delo samo nadaljuje. Pri tem pa ne izključujem možnosti, da bi tudi tu prišlo do enakih težav kot ste jih imeli v koloniji, samo verjetno v dosti manjši meri. Prav tako sem mislil tudi na nujnost tega dela po koloniji, da se terapija nadaljuje v okviru grupnih srečanj. Vse to bi v bistvu bila ne samo neka nova metoda za terapevtsko kolonijo, ampak uvajanje tega dela v delo služb socialnega skrbstva z motenimi otroci.

Glede odnosa staršev do kolonije pa bi lahko rekel tole: socialni delavci so opažali pri starših veliko zaskrbljenost v času bivanja otrok v koloniji. Vpraševali so se, kakšen bo otrok, ali ga bodo sploh lahko še vodili itd. Ko pa so se otroci vrnili, se ti problemi niso pojavljali. Tudi starši niso več prihajali s tožbami, da je otrok nemogoč. Mislim, da je taka zaskrbljenost razumljiva, saj starši, kolikor sami niso antisocialne osebnosti, običajno izražajo tako stališče: "jaz ga ne morem več obvladati, sedaj pa ga vi trdo primite". Tako so tudi za to kolonijo pričakovali, da bomo otroka "strogo prijeli". Ko so videli, da vsega tega ni bilo, je razumljivo, da je bila njihova re-

akcija "sedaj bo z njimi neznožno". Zgodilo se je obratno, namreč starši so sami opazili večjo komunikativnost otrok in so zadovoljni, češ, sedaj pa ima vsaj kaj povedati. Neka mati pravi to takole: "Prej ni imel z menoj kaj govoriti in tudi jaz ne z njim, sedaj pa je prav prijetno, kako se zna z menoj pogovarjati."

Na vprašanje dr. Kosove, ali smo imeli pri otrocih težave zaradi preklinjanja, moram reči, da pri naših otrocih to ni problem, saj imamo v večini družine, v katerih je to običajen način izražanja. To, da se v naših družinah preklinja, ni nič novega. Ti problemi se pojavljajo, le v tem smislu, da to ne sme biti javno. Starši npr. več ali manj vedo, da otrok kadi, toda če ga vidijo, da kadi pri nas v sprejemališču, napravijo velik halo. Nekaj podobnega bi se dogodilo, če bi otrok preklinjal v navzočnosti vzgojitelja in bi starši to slišali in reagirali, češ doma pa ni tak.

Rad pa bi v tej zvezi rekel še nekaj. To so seveda razmišljanja, ki pa zadevajo tudi usposobljenost naše socialne službe za to obliko dela. Najhujša je to, da delamo po enem sistemu (npr. v koloniji) potem se vključi popolnoma drug sistem in tako ostanemo na sredi poti. Rezultati, ki bi jih lahko vi dosegli, zbledijo, mi pa ne dobimo od tega tistega, kar bi morali, ali pa ne znamo tega uporabiti. Gre torej za nek primanjkljaj, ki bi ga bilo treba zapolniti.

Bernard Stritih: Po koloniji smo še delali z otroki. Tudi s starši smo delali, čeprav ne toliko kot bi bilo potrebno. Pokazalo pa se je, da moramo napraviti seminar s strokovnjaki, predvsem s šolskimi psihologi, iz šol, ki so jih obiskovali ti otroci. Skupinsko delo, kot vsaka nova stvar, vključuje neko tveganje. Dokler kot posameznik začneš s to metodo, toliko časa inštitucija še nima vseh tistih notranjih organizacijskih pogojev, ki bi zmanjševali tveganje, in to tveganje za posameznika, kakor tudi v odnosu do otrok. Veliko število socialnih delavcev, psihologov, pa tudi pravnikov in sodnikov je že opravilo osnovni seminar o skupinskem delu. Na tem seminarju nekaj doživljajo in so njihove ocene več ali manj ugodne; pripovedujejo tudi o doživetjih, ki so jih deležni itd. Verjetno je to tako, kakor če bi se človek učil hoje po vrvi najprej na tleh, potem pa šele v zraku. V takem primeru bi moral imeti vedno nekaj, da te zadrži, če ti spodrsne. V naših inštitucijah pa je tako, da nekdo dobi znanje, toda v okviru ustanov ni ustreznega strokovnega nadzora in pomoči posameznikom, ki bi po tej metodi delali. Razen tega so to še vedno le posamezniki, tako, da tudi vzajemnosti, ki bi spontano nastala med ljudmi, ki se ukvarjajo s skupinskim delom, še ni. O teh stvareh je zato treba začeti zelo resno razmišljati. Predlagam, da bi nekatere mlajše socialne delavce usposabljali za to delo tako, da bi šli vsaj za en mesec na tako delo z otroci.

Tudi metoda dela z zdravljenimi alkoholiki v klubih se je razvila šele potem, ko so socialni delavci hodili na usposabljanje na Center za zdravljenje alkoholikov.

Seveda pa je tako delo z otroci veliko bolj naporno. Tisti, ki tega napora ne zmore, se bo pač usmeril bolj v socialno administracijo, tisti pa, ki to zmore in se je pripravil tega naučiti, bo delal na terenu. Vem pa, da je veliko socialnih delavcev, ki so pripravljene delati, vendar dostikrat ne znajo.

Marija Cigale: Mislím, da bi lahko iz tega našega razgovora kot najbolj bistveno izluščili predvsem to, da bi se morali v bodoče nekoliko načrtneje lotiti tega dela. Ne samo, da to ne bi bilo odveč, ampak bi bilo nujno potrebno. Ko vas poslušam, menim, da je to resnično zelo naporno delo in da vseh socialnih delavcev, najbrž pa niti večine, ne bomo mogli usmeriti v tak način mišljenja niti v tak način delovanja. Verjetno pa bi bilo prav in koristno, če si med njimi dobimo nekaj "navdušencev", ki bi predstavljali strokovno jedro.

Iz tega razgovora lahko sklepam, prvič, da je treba stvari zelo dobro pripraviti in da vsekakor ni prav, če se takih kolonij lotevamo na hitro, saj se lahko zgodi, da negativni vplivi povzročijo škodo celotni stvari. Tam, kjer bi hoteli tako kolonijo organizirati, bi morali že nekaj mesecev prej začeti s pripravami. Drugič, mislim, da bi se bilo treba predhodno dogovoriti za kriterije, tako glede izbora otrok, kot tudi glede izbora kadrov, ki bi s temi otroci delali. In tretjič, doslej smo imeli dve taki koloniji in sicer na Rakitni in na Pohorju. Morda ne bi bilo slabo, če bi to nalogo razširili še na nekatera druga območja. Mislím, da je to zaenkrat možno le v večjih občinah, saj v manjših nimamo niti dovolj organizacijskih, niti človeških potencialov. Najbrž pa bi povzročili še dodatne težave, če bi za eno kolonijo vzeli pet občin. Za take akcije bi se poskušali dogovoriti v občinah kot so Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Koper ali Nova Gorica, skratka tam, kjer je več človeških sil. Najprej pa je treba vzbuditi interes. Kaj bi morali v tem storiti? Prepričana sem, da to ni stvar, ki je interesantna samo za skupnost socialnega skrbstva, ampak tudi za druge, tako za zdravstveno skupnost kot za izobraževalno skupnost. Zato bi zlasti v večjih centrih, če bi zainteresirali ljudi in vzbudili zanimanje po mojem mnenju lahko marsikaj organizirali, saj navsezadnje stvar vendarle ni tako draga, da se ne bi dala izpeljati.

dr. Anica Kos: Kolonija je gotovo najbolj herojski pristop od vseh možnih pristopov. So pa tu še tudi druge možnosti, ki so manj dramatične, povzročajo tudi manj težav. To, da je učilnica umazana, je seveda mnogo manjši problem, kot če otrok razbije šipo. Morda bi kazalo zastaviti stvari ne samo v okviru

kolonij, ampak tudi preko raznih drugih oblik terapevtskega dela, ki se lahko povežejo s kolonijo. To so naprimer terapevtska srečanja, ki se lahko iztečejo v kolonijo. Če pa teren še ni dovolj pripravljen, se pa nadaljujejo le taka srečanja.

Glede razširitve naloge pa tole: žalostno je, da se moramo toliko ubadati s problemom, kako dobiti denar za to delo. Zaenkrat je situacija taka, da je to projekt prostovoljnega dela v celoti, saj vsi delajo praktično zastonj. Začuden smo, da so pripravljeni delati toliko časa zastonj, vprašujemo se, koliko časa ?

Nada France: Ni mi popolnoma jasno, zakaj smo se danes srečali, Ali zaradi razmišljanja o tej raziskavi, ali pa zaradi tega, da bi skušali te metode dela oz. ta način dela prenesti še na druga območja. Ne vem kaj naj rečem, kajti eno so sredstva, kjer smo vsi zelo na tesnem, drugo pa je vprašanje uspešnosti. Zelo pogumni bi bili, če bi mislili, da je to delo tako uspešno, da bi ga lahko že razširili na vso Slovenijo. Taka kolonija je bila komaj dvakrat in upoštevajoč dejstvo, da se včasih tudi po nekaj letih še ne ve, kakšen bo odziv in rezultat, dvomim, ali lahko tako na hitro rečemo, da to že lahko razširimo na celotno slovensko območje. To je vsaj zelo pogumno.

Verjetno je tudi res, da se moramo nujno prilagajati našim razmeram in sredini v kateri živimo. Ta naša sredina pa je navajena na določen red. Ali ni možno vsaj malo spremeniti metod dela in jih vsaj malo približati okolju ? Sprašujem se, kaj bi mi na obali napravili, če bi doživeli takšen revolt in takšen odgovor okolja kot je bil v Mariboru. Zato mislim, da bi morali te metode vendarle nekoliko ublažiti, jih nekoliko bolj približati okolju in navajati te mladoletnike na neke sprejete vrednote. Dejstvo je, da se otrok vrne v lastno okolje in vprašam se, kako se potem ta otrok obnaša ? Vprašanje je kako ga okolje sprejme, ko je bil v koloniji popolnoma prost in si privoščil vse, razen tistih sedmih zapovedi, ki so bile omenjene ? Ni nujno, da mi na to odgovorite sedaj, toda če hočemo uspeti bi morali vsaj kdaj kasneje odgovoriti na taka vprašanja.

Branko Gortnar: Menim, da bi tudi izven tega "ortodoksnega modela" lahko uporabili nekatere principe, ideje, ter pozitivne izkušnje, ki jih vključujemo v pojem permisivnost, grupna dinamika itd., tudi v nekaterih oblikah dela z otroci, ki niso pacienti, ki niso etiketirani z nekimi diagnozami itd. ampak so normalni otroci. Pri tem imam v mislih standardne kolonije. Sem predsednik Kluba vzgojiteljev za letovanja in

vem, da smo svoj čas nekatere prvine tega dela - morda jih nismo tako poimenovali kot jih danes poimenujemo - že uvajali. Uvajali smo na primer prostovoljne sodelavce, to so bili študentje, dijaki itd. Vem da so bile kolonije, v katerih so delali pretežno prosvetni delavci, manj zaželeni, ker so otroci smatrali, da se je v koloniji nadaljevalo šolsko vzdušje, kar je marsikaterega otroka odbilo in mu zagrenilo kolonijo. Ni pa to samo vprašanje kolonij, pač pa so tudi poskusi, da se v krajevni skupnosti uvaja neke modele organizacije prostega časa za otroke in mladino.

Ne bi smeli gledati ozko le kolonijo, kajti tu vidim dve stvari. Eno je ta model, kjer imamo določene variabile, čisto kontrolirane in naprej premišljene, seveda tudi na določeni populaciji. Drugo pa je naše vsakdanje življenje, ki ga živimo v krajevni skupnosti ali v počitniški koloniji, na izletu ali pa nazadnje tudi v šoli, v razrednih kolektivih itd. Mislim, da bi nam te ideje zelo koristile pri vsakdanjem delu in da bi lahko marsikaj dosegli v širšem socialno-preventivnem smislu. Ta model bi lahko uporabili tudi v delu s starši, saj vemo, kako to delo večinoma poteka - tradicionalno, frontalno, starše posiljujemo z nekimi idejami in koncepti in jim ne damo možnosti, da se razgovorijo in da tudi sami kaj povedo. Tako mislim, da bi bil eden naših zaključkov lahko, da idejo kot takšno lahko tudi širše uporabimo. To bi bilo verjetno sprejemljivo vsem interesnim skupnostim.

Predvsem pa menim, da je treba o teh stvareh več pisati. Treba je to idejo popularizirati in jo posredovati širši javnosti. Kadar gre za nekaj novega, večkrat naletimo tudi na stereotipne odpore. Najboljše orožje pri tem pa je adekvatna informacija. Od tega je odvisen tudi uspeh.

Janez Vidmar: Imam občutek, da je jedro problema v tem, da se vidi začetna stopnja dela, to je ko začnemo s tem, da ni omejitev. Ne vidimo pa naprej tega, da se upoštevanje teh omejitev, oziroma nujnosti, ki se v življenju postavljajo, doseže tako, da socializacija poteka preko notranjega sprejetja, ne pa po direktivi in na osnovi strahu. Napad na te metode je vedno napad na to kar se dogaja, ne pa na to, ker je cilj dogajanja. Cilj pa je isti, kot pri "klasičnih" oblikah, samo da je dosežen na drug način.

Dvakrat sem bil na Pohorju in sem se poizkušal vživeti v položaj nekoga, ki tega ne pozna. V koloniji v resnici malo vidiš. Bil pa sem opozorjen že iz izkušenj s skupinskim delom v sprejemališču in vem, da so drugi, ki so prihajali opazovati to delo, menili, da se nič ne dogaja in da je tu pač nekaj praznega. Usmerjeni smo na storilnostno, in kjer se nič ne dogaja, se tudi nič ne dela; tistemu kar se dogaja notranje, pa še

ne znamo prisluhniti. V tej koloniji sem se moral truditi, da bi videl, kaj se dejansko dogaja. Dve uri, kolikor si tam, praktično zelo malo vidiš, vidiš predvsem to, da je ta tukaj, oni tam in da vse skupaj izgleda kot velik nered., kar je seveda za ljudi šokantno. Taka reakcija je normalna. Potem se seveda ne govori o ciljih tega dela, ampak o metodi, - ne o tem, kaj se hoče s tem doseči, pač pa, da je tam vse dovoljeno. Razumljivo je, da se vprašaš, kako se bo ta otrok znašel v življenju, če bo tudi izven kolonije reagiral na isti način. Seveda pa cilj ni v tem, da si neodgovoren in da v življenju lahko počenjaš karkoli; samo tega ljudje ne vidijo.

Karmen Langus: Mislim, da smo vsi, ki smo bili obveščeni o tej koloniji, sprejeli kolonijo kot enkratno dejanje. Sprejeli smo jo kot enkratni proces prevzgoje, in nismo niti vedeli, da se bo delo s skupinami nadaljevalo. Zato mislim, da bi bilo potrebno povedati, da je kolonija samo ena faza, ki se nadaljuje, kar da vsej stvari drugo vrednost. V koloniji je dosežen samo delček tega, kar želimo; otroci se sprostijo in starši so morda nekoliko drugače pripravljene sodelovati. Pomembnejše od tega pa je, kaj se bo dogajalo naprej. Zato bi morali doseči skupen dogovor strokovnih služb v kraju, kjer se organizira kolonija, kdo posameznega otroka obravnava dalje, da se to ne dogaja po dveh tirih in da se vsak otrok in družina še naprej vključi. Potem dobi tudi vse tisto kar se je na začetku dogodilo - tudi materialna škoda - drug odmev.

Marija Cigale: Menim, da smo končno le našli odgovor na vprašanje zakaj smo se danes tu srečali. Prvič, skušali smo nekaj teh idej "podtakniti" tja, kjer so finančne možnosti. Drugič, zdi se mi pomembno, da se na takem razgovoru srečamo tako tisti, ki stvar poznajo, kot tisti, ki stvari ne poznajo. Tisti, ki stvar pozna, se zelo težko vživi v miselnost nekoga, ki stvari ne pozna, zato običajno razlaga stvari tako, da jih je težko razumeti. Mislim, da smo si med tem razgovorom razjasnili nekatere stvari. Vsi smo si postavili isto vprašanje, namreč vprašanje o splošnosti te metode. Slišali smo, da je ta metoda uspešna metoda zdravljenja, vendar pa se v vsakdanjem življenju ne srečujemo le z otroci, ko so moteni. Za nas je veliko bolj dragoceno tisto drugo, namreč, tisto, kar je uporabno za naše vsakdanje delo, tisto, kar nam lahko razširi obzorje. Vsi se ne ukvarjamo samo s takimi težkimi problemi in svojih sil prav gotovo ne bomo mogli potrošiti le za motene otroke. Za vse nas pa je dragoceno, da najdemo pristop, metodo ter način organizacije uspešnejšega dela z otroci. Če je stvar resnično taka, večina družin glede na okolje in čas ni več sposobna primerno socializirati otrok, moramo kot družbena služba skušati te primanjkljaje nadomestiti. Pri tem pa ne mislim samo na socialne službe, ampak na vse službe, ki delajo z otroci, tudi na šolstvo, kot tudi na zdravstvo, skratka na vse nas, ki smo po svoje nekoliko bolj kot drugi odgovorni za organizacijo socialnega življenja družin in otrok.

Priredila: Marija Cigale

Poročila

OB 20 - LETNICI VIŠJE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO

20 let Višje šole za socialno delo je za vse nas, diplomante te šole, velik praznik. 20 let izobraževanja za poklic socialnega delavca pomeni obenem tudi skoraj toliko let strokovnega dela na področju socialnega varstva. To je obenem odraz prizadevanj naše družbe za organizirano socialno dejavnost.

Takoj po končani vojni, v dobi obnove in izgradnje, je ljudska oblast postavila temelje tudi socialnemu skrbstvu. Skrb za določene skupine ljudi, za otroke in za posameznike, ki zaradi starosti ali invalidnosti niso mogli skrbeti sami zase, je postala ena od osnovnih dolžnosti ljudskih odborov.

Za razvojem družbe in novih proizvodnih odnosov so nastajali novi problemi, nove težave in stiske, ki jih je porajala migracija prebivalstva iz dežele v mesta, nastajajoča stanovanjska stiska, razpad patriarhalne družine, vse večje zaposlovanje žensk in ne nazadnje želja po čimvečjem standardu. Za odpravljanje in razreševanje teh novo nastajajočih težav pa smo potrebovali šolane kadre, socialne delavce, ki naj bi bili usposobljeni za analiziranje socialnih pojavov, za njihovo razreševanje in odpravljanje njihovih vzrokov.

V prvih letih so se vpisovali na Višjo šolo za socialne delavce večinoma študentje, ki so že do takrat delali na socialnem ali temu podobnem področju. V šolo so prihajali s prakso, ki jim je s teoretičnim izpopolnjevanjem omogočila strokovno in družbeno delovanje na različnih področjih človekovega udejstvovanja in družbenega dela.

Socialni delavci se po končani šoli niso zaposlovali le na občinah, ampak so kaj kmalu našli svoje mesto v zdravstvu, šolstvu, gospodarstvu, v socialnem zavarovanju, v družbeno-političnih organizacijah in društvih, na področju gerontologije, otroškega varstva, v sodstvu, v krajevnih skupnostih in še bi lahko naštevali področja, kjer so začeli delovati. Dokazali so, da jih je šola opremila s takšnim znanjem, da so kos nalogam, ki jih narekuje naša socialna politika. Marsikje so postali važen in nepogrešljiv člen v razvoju družbenih in ekonomskih odnosov.

Ko se danes oziramo nazaj na prehojeno pot, ugotavljamo, da

začetek ni bil lahek. Pred 20 leti, ko se je ustanovila Višja šola za socialne delavce, tega poklica pri nas nismo poznali. Prvi diplomirani socialni delavci so imeli nemalo težav, da so uveljavili svojo poklicno dejavnost. Vztrajno, realno zasnovano in intuitivno delo, ki je slonelo na znanju, pridobljenem v šoli, je bilo edino in najmočnejše orožje za premagovanje vseh predsodkov in odporov, na katere so naleteli pri svojem delu.

Ob tem moram povedati, da je naša šola za socialne delavce vsem svojim nekdanjim študentom nudila tudi kasneje, ko so pri svojem delu naleteli na težave, pomoč, pa naj je bilo to v obliki svetovanja ali pa zgolj vzpodbujanja k nadaljnji poti. Ta neformalna oblika delovanja šole kot nekakšnega širokega strokovnega mentorja in povezovalca, je prenekateremu socialnemu delavcu omogočala delovati in vztrajati na svojem delovnem mestu in mu utrjevala samozaupanje in odločnost za dosego postavljenih ciljev. Ta vloga šole pa priča o tem, da se ni zadovoljila le z izobraževanjem socialnih delavcev, kar je njena osnovna funkcija, ampak, da je zavzeto spremljala razvoj socialnega dela na vseh področjih.

Socialni delavec je poklic, ki bolj od drugih zahteva vključevanje v najširše družbeno - politično dogajanje. Socialni delavec ne more delati izoliran od sredine, v kateri živi, niti ne more in ne sme mimo dogajanj in sprememb v našem družbeno političnem življenju. Naj deluje na kateremkoli področju, od občinskih socialnih služb do organizacij združenega dela, mora kot občutljiv barometer aktivno spremljati in razumeti vsa dogajanja v družbi in tvorno sodelovati pri oblikovanju samoupravnih odnosov. Socialno delo mora težiti za vključevanjem posameznikov in družbenih skupin v procese združenega dela in družbenega življenja. Takšnega socialnega delavca mora vzgajati ta šola.

V 20 - letih se je na našo šolo vpisalo 2841 študentov. Do sedaj jih je 946 diplomiralo. V svojih diplomskih nalogah so opisali in raziskali celo vrsto problemov in predlagali ukrepe za preprečevanje in odpravljanje najrazličnejše problematike iz področja človekovega življenja in dela. V 20-letih se je nabralo bogato gradivo, ki daje celovito sliko širokega področja, kjer so se socialni delavci uveljavili.

V teh naših spominih in razmišljanjih ne moremo mimo našega velikega učitelja dr. Antona Kržišnika. Ob poslušanju njegovih predavanj smo začeli razumevati socialno politiko in njeno povezanost s splošno politiko. Prvi nas je seznanjal s terminologijo na področju socialnega varstva. Vzgojil je številne generacije socialnih delavcev. Njegov odnos do študentov je bil pristen in pošten. Zato smo ga spoštovali in imeli

radi. Prenašal je na nas svojo neomajno vero v razvoj socialne politike v naši družbeni ureditvi s končnim ciljem, zagotoviti vsem delovnim ljudem in občanom socialno varnost. Se po končanem šolanju je spremljal naše poklicne poti in bil vedno pripravljen svetovati in pomagati. Doseženih uspehov se je veselil z nami.

Lik dr. Antona Kržišnika je prisoten v slehernem izmed nas. Veliko mu dolgujemo in želimo, da bi bili vredni zaupanja, ki ga je imel v nas. Zato smo tudi na današnji slavnostni dan v mislih pri našem velikem učitelju in prijatelju.

Dovolite, da na koncu v imenu Zveze društev socialnih delavcev in v svojem imenu čestitam vsem nekdanjim in sedanjim delavcem šole ob njihovem jubileju in zaželim Višji šoli za socialno delo nadaljnji uspešen razvoj.

Ela Zupančič

Iz prakse za prakso

MLADI V DOMU UPOKOJENCEV

Kdor pride v naš dom se ne malokdaj začudi in postavi vprašanje: Ali imate v domu mlade ljudi? Naš odgovor je: Da, tudi mlade ljudi imamo. In vedno sledi vprašanje, kako se počutijo ter kako so se vživeli v to okolje in kakšen je medsebojni odnos "mladi - starejši".

Na to vprašanje bom skušal odgovoriti v tem sestavku na osnovi enoletnega opazovanja in konkretnega stika z njimi.

Najprej naj povem, da gre za skupino devetih mladih invalidov, ki so vezani na invalidske vozičke (razen ene tovarišice in treh tovarišev).

Prišli so k nam, ker posebnega zavoda za tako vrsto mladih invalidov v Sloveniji nimamo. Vključili smo jih v naš način življenja kot enakovredne stanovalce in z enakimi pravicami, kot jih imajo naši starejši stanovalci. Delna razlika je samo v tem, da živijo skupaj v enem oddelku, ki je tako urejen, da se lahko gibljejo in opravljajo dela iz invalidskih vozičkov. S tem seveda jih nismo izključili od ostalega življenja in dela v domu. Vključili smo jih v delo vseh krožkov ali komisij, ki so jih ustanovili stanovalci doma. Še več, aktivni so v dramski skupini, v pevskem zboru, nastopajo na raznih proslavah, so v domu recitatorji, pišejo v naš domski časopis in tudi v druga javna glasila.

Kaj pravzaprav razen v komisijah še delajo? Fantje opravljajo vratarsko in telefonsko službo v zavodu, in to v izmenah. Dekleta vezejo, eno dekle in en fant obiskujeta pri "Posebni šoli" - oddelek za delovno terapijo. Za celotno skupino smo organizirali tudi ročno mentažna dela, ki nam jih je dostavila Elektrokovina iz Maribora.

Najbolj zanimivo vprašanje je vsekakor, kakšni so medsebojni odnosi "mladi - starejši in mladi med seboj".

Večina naših oskrbovancev jih je sprejela kot sebi enakovredne, ali drugače rečeno: ni medsebojnih generacijskih trenj.

Naj to nazorno povem.

Naši prosvetarji učijo mlade in starejše tuje jezike (francoščino, angleščino), kasneje imajo še namen organizirati

tečaj nemščine. Starejši ljudje, ki so še pri močeh vozijo mlade invalide na sprehode ali obratno, da se mladi ljudje vozijo z vozički nakupovat v bližnje trgovine za tiste naše oskrbovance, ki sami tega ne zmorejo. Naši mladi tudi starejšim pomagajo pri nameščanju baterij v tranzistorske sprejemnike, opravljajo manjša popravila pri invalidskih vozičkih, popravljajo nočne svetilke in opravljajo še razna druga drobna popravila, ki jih oskrbovanci ne morejo sami več opraviti.

Ni malo primerov, da starejši in mlad oskrbovanec postaneta nerazdružljiva prijatelja, ampak tako kot pride med mladimi do nesoglasij in celo prepira, pride tudi med mladimi in starejšimi. To so prepirki, ki nimajo posledic. Trdim, da nastajajo večinoma samo zaradi tega, da bi jim dan hitreje minil.

Bojazen, ki nas je spremljala ob vselitvi v dom teh mladih ljudi je bil vprašljiv glede na odnos delavca do tega človeka, posebej še strežnic in negovalk. Prvi tedni so potekali v določeni negotovosti. Delavce je motila njihova živahnost, zlasti še dostop do reševanja problemov in njim svojstven način gledanja na probleme današnjega sveta. Tudi ta problem smo premostili z individualnimi razgovori ali skupinskimi sestanki, ki smo jih za te delavce morali tudi večkrat pripraviti, da bi jih tako usposobili za delo z mladimi ljudmi.

Na koncu naj omenim še to: Marsikdo bo morda drugačnega mnenja, toda z aktivnim delom, ki pa mora biti povezan z dobro voljo, se da marsikaj urediti, če je to obojestranska volja.

Šmidt Ernest

Izvirna domača raziskovalna dejavnost

SOCIALNI DELAVCI OBČINSKIH SKUPNOSTI SOCIALNEGA SKRBTVA, KI OBRAVNAVAJO ODPUŠČENE OBSOJENCE +

Uvod

V okviru naloge smo opazovali dogajanje na področju načrtovanja, izvajanja in nudenja pomoči odpuščenim obsojencem, ki so bili odpuščeni iz izbranih slovenskih kazenskih poboljševalnih zavodov. Proučevali smo delo kazenskih poboljševalnih zavodov, kako načrtujejo postpenalno pomoč in kakšno pomoč nudijo sami obsojencem ob njihovem odpustu. Na drugi strani pa smo skušali ugotoviti kakšno pomoč so odpuščenim obsojencem nudile strokovne službe občinskih skupnosti socialnega skrbstva. Tako smo na določen način skušali spoznati, kako se z zakonom predpisana postpenalna pomoč načrtuje in uresničuje v vsakodnevni praksi.

Z našo raziskavo smo zajeli v opazovanje tudi socialne delavce občinskih skupnosti socialnega skrbstva, ki so zadolženi za obravnavanje odpuščenih obsojencev. Vsem občinskim skupnostim socialnega skrbstva je bil poslan vprašalnik s prošnjo, da ga izpolni tisti socialni delavec, ki je v času od 1/1 do 30/9-1975 obravnaval največ odpuščenih obsojencev (ta način izbora je seveda prišel v poštev le v tistih službah, kjer je več socialnih delavcev zadolženih za obravnavanje odpuščenih obsojencev). Tako je bilo predvideno, da bi bil v vsaki službi anketiran le en socialni delavec.

Od pričakovanih 60 izpolnjenih vprašalnikov, jih je do določenega roka prispelo 47, ki so obdelani v raziskavi. ++

+ Članek je del magistrske diplomske naloge z naslovom: "Organizacija, metode dela in uspešnost pomoči odpuščenim obsojenim osebam", ki jo je avtor zagovarjal na Pravni fakulteti v Ljubljani dne 20/2-1976 pred komisijo prof. dr. Peter Kobe (predsednik), prof. dr. Katja Vodopivec (mentor in član) in dr. Vinko Skalar (član).

++ Kasneje smo prejeli odgovore še 6 socialnih delavcev. Tako smo v celoti prejeli odgovore 53 socialnih delavcev za vprašanja postpenalne pomoči. Vsem socialnim delavcem, ki so poslali vprašalnike, se iskreno zahvaljujemo.

1. Splošni podatki o socialnih delavcih

1.1. S p o l i n s t a r o s t

Med socialnimi delavci je bilo 6 moških (12,8 %) in 41 žensk (87,2 %).

Na višji šoli za socialne delavce je diplomiralo 33 socialnih delavcev (70 %). Od 6 moških jih je diplomiralo 5, od 41 žensk pa 28.

Med šolanimi socialnimi delavci je "najstarejši" socialni delavec diplomiral leta 1958 (prva generacija socialnih delavcev, ki so se vpisali v novoustanovljeno šolo za socialne delavce leta 1955), drugi in tretji po poklicnem stažu pa sta diplomirala leta 1959 oziroma 1960. Večina socialnih dela delavcev je diplomirala v zadnjih petih letih (1971-1975).

Po starosti (starost na dan 23.10.1975, kot rok za izpolnitev vprašalnika) se socialni delavci razvrščajo takole:

Tabela 1: Starost in izobrazba socialnih delavcev

Leta starosti	skupaj	šolani	nešolani	šolani	nešolani
				s t r u k t u r a	
do 25 let	7	5	2		
26 do 30 let	16	15	1	60,6	21,4
31 do 45 let	16	11	5	33,4	35,7
46 in več	8	2	6	6,0	42,9
SKUPAJ	47	33	14	100,0	100,0

Očitno je, da so šolani socialni delavci po večini mlajši ljudje, ki še niso presegli 30. leta starosti, nešolani pa so po večini starejši.

1.2. Leta delovnih izkušenj socialnih delavcev

Tabela 2: Leta delovnih izkušenj socialnih delavcev na področju socialnega skrbstva

Delovne iskušnj	skupaj	šolani	nešolani	šolani s t r u k t u r a	nešolani
do 1 leta	5	4	1		
2 do 5 let	13	11	2	45,4	21,4
6 do 10 let	10	8	2		
11 do 15 let	5	4	1	36,4	21,4
16 do 20 let	9	5	4		
21 in več let	5	1	4	18,2	57,2
Skupaj	47	33	14	100,0	100,0

Razvidno je, da 82 % šolanih socialnih delavcev še nima 15 let delovnih izkušenj na področju socialnega skrbstva, medtem ko ima kar 57 % nešolanih socialnih delavcev nad 15 let delovnih izkušenj. Skoraj polovica šolanih socialnih delavcev ima manj kot 5 let delovnih izkušenj na področju socialnega skrbstva, med nešolanimi pa je le ena petina takih.

Tabela 3: Leta delovnih izkušenj socialnih delavcev na področju nudenja pomoči odpuščajnim obsojencem

Delovne iskušnj	skupaj	šolani	nešolani	šolani s t r u k t u r a	nešolani
do 1 leta	5	4	1		
2 do 5 let	17	14	3	54,5	28,6
6 in več	25	15	10	45,5	71,4
Skupaj	47	33	14	100,0	100,0

Več kot polovica šolanih socialnih delavcev ima manj kot 5 let delovnih izkušenj na področju nudenja pomoči odpuščanim obsojencem, nešolani socialni delavci pa imajo znatno več delovnih izkušenj. Tako nešolani socialni delavci na določen način nadomeščajo pomanjkanje strokovne izobrazbe z daljšimi delovnimi izkušnjami. Iz tega sklepamo, da tudi v praktičnem delu z odpuščanimi obsojenci ne bi smelo biti večjih razlik med obema skupinama socialnih delavcev in ne v njihovih stališčih do postpenalne pomoči.

1.3. Obiski socialnih delavcev v kazenskih poboljševalnih zavodih

Zanimalo me je, koliko socialni delavci poznajo kazenske poboljševalne zavode. Zato smo jim postavili vprašanje, ali so že obiskali kakšen kazenski poboljševalni zavod.

Iz odgovorov sledi, da je 34 socialnih delavcev (72 %) že obiskalo vsaj en kazenski poboljševalni zavod.

Tabela 4: Socialni delavci po obiskih v kazenskih poboljševalnih zavodih

Kazenski poboljševalni zavod	Število socialnih delavcev, ki so obiskali zavod. +
Zapori Koper	1
Zapori Ljubljana	3
Zapori Maribor	3
KPD Dob	7
KPD Celje	8
Odprti KPD Maribor na Rogozi	9
KPD Ig	27

+ Seštevek ni možen, ker so nekateri socialni delavci obiskali več zavodov.

Ugotovitve pomenijo, da socialni delavci slabo poznajo kazenske poboljševalne zavode, s tem pa tudi način njihovega dela ter težave, uspehe in neuspehe. Za vse tiste socialne delavce, ki še niso obiskali nobenega kazenskega poboljševalnega zavoda,

valnega zavoda velja, da je zanje pojem prestajanja kazni še vedno le abstrakcija, zato lahko pričakujemo, da bodo do odpuščenih obsojencev imeli podobna stališča, kot javnost, ki ne pozna vsebine prestajanja kazni. Nepoznavanje kazenskih poboljševalnih zavodov in vsebine prestajanja kazni je lahko tudi eden izmed vzrokov, ki odločilno vplivajo na vedenje socialnih delavcev do odpuščenih obsojencev in s tem na vsebino postpenalne pomoči.

Največ socialnih delavcev je obiskalo KPD Ig. Sklepamo, da so ti obiski bili večinoma v okviru strokovnih ogledov različnih zavodov, ki jih organizira višja šola za socialne delavce za svoje študente. Večini šolanih socialnih delavcev je bil to prvi in zadnji obisk v kazenskem poboljševalnem zavodu.

Kot značilen primer navajamo tudi izjavo nešolane socialne delavke, ki ima 8 let delovnih izkušenj na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem (od 1.1. do 30.9.1975 je obravnavala 13 odpuščenih obsojencev), ki navaja: "Nisem prejela informacije, da lahko obiščem tak zavod, kar me sicer zanima (nisem prejela napotila predstojnika socialne službe)".

Med 33 šolanimi socialnimi delavci jih 7 ni obiskalo nobenega kazenskega poboljševalnega zavoda, med 14 nešolanimi pa je bilo takih 6.

Obiskom socialnih delavcev v kazenskih poboljševalnih zavodih smo posvetili vso pozornost, ker je vzpostavljanje osebnih stikov med občinsko socialno službo in kazenskimi poboljševalnimi zavodi eden od osnovnih pogojev za uspešno delo na področju postpenalne pomoči. Pri tem pa le omenjamo potrebo, da bi socialni delavci obiskovali tudi obsojence med njihovim prestajanjem kazni. Menimo, da bi v sedanjih pogojih delovanja obeh služb, ki sodelujeta pri postpenalni pomoči, občinski socialni delavci lažje obiskovali kazenske poboljševalne zavode in bi imeli od tega več neposredne koristi tudi obsojenci, kot če bi zavodski socialni delavci obiskovali občinske socialne službe.

Danes v obeh službah manjka iniciative za vzpostavljanje osebnih stikov med službama. Kazenski poboljševalni zavodi bi lahko poskušali s sklicevanjem sestankov s socialnimi delavci občinskih socialnih služb zaradi medsebojnega obveščanja o delu, težavah, uspehih in neuspehih. Takšne sestanke so pred leti uvedli vzgojni zavodi in so se v večini primerov dobro obnesli. Koristi od sestankov sta imeli obe službi.

2. Obremenitev socialne službe z obravnavanjem odpuščenih obsojencev

Ob načrtovanju naloge smo odstopili od vprašalnika, s katerim

bi ugotavljali delo občinske socialne službe z odpuščenimi obsojenci. Za to sta bila dva osnovna razloga. Najprej pomanjkanje kriterijev, kdo se šteje za odpuščenega obsojenca in koliko časa po odpustu, nato pa še pomanjkanje zanesljive evidence o delu socialne službe na tem področju.

Delno smo poskušali nadoknaditi izgubljeno s tem, da smo v vprašalnik za socialne delavce postavili vprašanje, koliko odpuščenih obsojencev so obravnavali socialni delavci v času od 1.1. do 30.9.1975. Pričakovali smo, da bi lahko na ta način zbrali vsaj približno število odpuščenih obsojencev, ki jih je socialna služba obravnavala v navedenem časovnem obdobju. Iz tega podatka bi lahko tudi vsaj približno sklepali na obremenitev socialne službe z nudenjem postpenalne pomoči. Ti podatki pa ne bi mogli biti zanesljiv in popoln pokazatelj obremenitve socialne službe z nudenjem postpenalne pomoči iz razloga, ker smo določili, naj v vsaki občinski skupnosti socialnega skrbstva izpolni vprašalnik le en socialni delavec in to tisti, ki je v navedenem časovnem obdobju obravnaval največ odpuščenih obsojencev. Poleg njega so v nekaterih bolj organiziranih socialnih službah z večjim številom socialnih delavcev, lahko obravnavali odpuščene obsojence tudi še drugi socialni delavci, ki niso izpolnili vprašalnika. Socialni delavci, ki so izpolnili vprašalnik, so morali vpisati le število odpuščenih obsojencev, ki so jih sami obravnavali.

Iz navedenega izhaja, da zbrani podatki predstavljajo število odpuščenih obsojencev, ki so jih obravnavali socialni delavci, ki so izpolnili vprašalnik, ne pa števila vseh odpuščenih obsojencev, ki so bili obravnavani pri občinskih skupnostih socialnega skrbstva v navedenem časovnem obdobju.

Zbrani podatki so nepopolni še iz razloga, ker je odgovorilo na vprašalnik le 47 socialnih delavcev od 60 pričakovanih. Tako so zbrani podatki še manj popolni pokazatelj, kot bi lahko bili, če bi bili odgovorili na vprašalnik vsi predvideni socialni delavci.

Nezanesljivost zbranih podatkov povečuje tudi še dejstvo, da ni bil postavljen enoten kriterij za zajemanje obravnavanih odpuščenih obsojencev.

Socialni delavci, ki so izpolnili vprašalnik, so v času od 1. 1. do 30.9.1975 obravnavali naslednje število odpuščenih obsojencev:

Tabela 5: Število obravnavanih odpuščenih obsojencev v 9 mesecih leta 1975

Število obravnavanih odpuščenih obsojencev	Število socialnih delavcev	Kumulativa
0	4	
1	6	10
2	10	20
3	5	25
4	4	29
5	5	34
6 do 10	5	39
11 do 15	5	44
28	1	45
30	1	46
72	1	47

Več kot polovica socialnih delavcev je obravnavalo do 3 odpuščene obsojence, skoraj tri četrtine pa do 5 odpuščenih obsojencev v devetih mesecih leta 1975.

Skupno je 43 socialnih delavcev obravnavalo v devetih mesecih 318 odpuščenih obsojencev, kar bi pomenilo letno ca 424 odpuščenih obsojencev.

Iz navedenih podatkov lahko sklepamo, da delovna obremenitev večine socialnih delavcev z nudenjem postpenalne pomoči ni zelo velika (ca en odpuščeni obsojenec mesečno), čeprav je večini socialnih delavcev to postransko delo, le v največjih občinah, so za to delo zadolženi posebni socialni delavci, ki jim je to ena od osnovnih nalog.

Bolj zanimiva je ugotovitev o številu obravnavanih odpuščenih obsojencev (letno ca 424) iz vidika ugotovitev o številu odpuščenih obsojencev, za katere so kazenski poboljševalni zavodi pismeno obvestili občine o odpustu obsojencev in potrebni pomoči.

Iz odgovorov obsojencev, s katerimi je bil opravljen intervju sklepamo, da so kazenski poboljševalni zavodi v letu 1975 poslali občinam obvestila o pomoči za ca 50 obsojencev (v opazo-

vanje niso bili zajeti KPD Ig, OKPD Maribor na Rogozi in manjši zapori).+

Iz približnih izračunov lahko sklepamo, da prosi na občinah za pomoč nekajkrat več takih obsojencev, za katere kazenski poboljševalni zavodi niso poslali obvestil o potrebni pomoči po odpustu, kot je tistih, za katere so bila taka obvestila poslana. To se deloma ujema z našo ugotovitvijo ob opisu izdelave vprašalnika o delu občinske socialne službe z odpuščenimi obsojenci, ko v dveh občinskih socialnih službah v Ljubljani niso mogli najti nobenega spisa, v katerem bi bilo obvestilo kazenskega poboljševalnega zavoda o odpustu in pomoči obsojencu. Socialni delavci so navajali, da prosijo odpuščenih obsojenci za pomoč po večini brez takih obvestil.

3. Stališča socialnih delavcev o postpenalni pomoči

V drugem delu vprašalnika za socialne delavce v občinskih skupnostih socialnega skrbstva smo skušali ugotoviti stališča socialnih delavcev o različnih činiteljih, ki vplivajo na postpenalno pomoč ter o potrebnih metodah pri nujenju pomoči odpuščenim obsojencem. Socialni delavci so morali največkrat rangirati odgovore po pomembnosti od najbolj pomembnih činiteljev do manj pomembnih. Poleg tega so morali pri nekaterih odgovorih še utemeljiti izbrani odgovor.

3.1. I z b o r o b s o j e n c e v, k i p o t r e b u j e j o p o m o č p o o d p u s t u

Katerim odpuščenim obsojencem in koliko pomoči bodo nudili socialni delavci, je v določeni meri odvisno od njihovih stališč do vprašanja postpenalne pomoči sploh. Zato smo socialnim delavcem postavili vprašanje, kateri obsojenci potrebujejo po odpustu največ pomoči glede na vrstni red prestane prostoatne kazni.

Tabela 6: Stališča socialnih delavcev o potrebni pomoči odpuščenim obsojencem

Največ pomoči potrebuje obsojenec, ki je prestal	Skupaj	%
prvo kazen	29	60,9
drugo kazen	2	4,2
tretjo kazen	1	2,1
četrto ali nadaljno kazen	15	32,8
Skupaj	47	100,0

Socialni delavci so se v največjem deležu odločili, da je treba največ pomoči nuditi obsojencem, ki so prestali prvo prvostopno kazen.

Zanimalo nas je, ali je stališče socialnih delavcev o potrebni pomoči odpuščenim obsojencem v zvezi z njihovimi delovnimi iskušnjami na področju nujenja pomoči odpuščenim obsojencem.

Tabela 7: Stališča socialnih delavcev o potrebni pomoči odpuščenim obsojencem glede na delovne iskušnje socialnih delavcev na področju nujenja pomoči odpuščenim obsojencem

Največ pomoči potrebuje obsojenec, ki je prestal	Skupaj	Delovne iskušnje v letih			
		0-5	6 in več	0-5	6 in več
				s t r u k t u r a	
prvo kazen	29	16	13	72,7	52,0
drugo kazen	2	-	2	-	12,0
tretjo kazen	1	-	1	-	-
četrto ali naslednjo kazen	15	6	9	27,3	36,0
Skupaj	47	22	25	100,0	100,0

Ocene socialnih delavcev o potrebni pomoči odpuščenim obsojencem glede na vrstni red prestane kazni niso odvisne od njihovih delovnih iskušenj na področju nujenja pomoči odpuščenim obsojencem.

Ob tem se postavlja problem teoretičnega stališča do nujenja pomoči odpuščenim obsojencem glede na njihovo prvo, drugo ali naslednjo prostostno kazen,

V gradivu organizacije ZN za drugi kongres o preprečevanju prestopništva in obravnavanju prestopnikov (London 1960) je ugotovitev, da po iskušnjah v Veliki Britaniji potrebujejo največ pomoči po odpustu obsojenci, ki prestajajo drugo

+ V izračun so zajeti le tisti obsojenci, ki so prestali vsaj 6 mesecev prostostne kazni. Ni podatkov o tem, ali pošiljajo kazenski poboljševalni zavodi občinam obvestila tudi za tiste obsojence, ki so prestali krajše kazni.

kazen, ker je druga kazen odločilna za kariero potencialnega povratnika. Zato mora dobiti tak obsojenec največ pomoči v vseh pogledih, ne glede na težo kaznivega dejanja.¹

Po navedenem smo se odločili za teoretično stališče, da največ pomoči potrebujejo verjetno po odpustu obsojenci, ki so prestali drugo prostostno kazen. Ugotovili smo, da so anketirani socialni delavci rangirali potrebe po pomoči drugače.

3.2. Z a p o s l i t e v o d p u š č e n i h o b s o j e n c e v

3.2.1. Vloga zavodov za zaposlovanje pri posredovanju zaposlitve odpuščenim obsojencem

Na vprašanje, kakšna je vloga zavodov za zaposlovanje pri posredovanju zaposlitve odpuščenim obsojencem, so socialni delavci odgovorili:

Tabela 8: Vloga zavodov za zaposlovanje je:

Ocena	število socialnih delavcev	%
pomembna	37	78,9
malo pomembna	6	13,0
nepomembna	4	8,1
Skupaj	47	100,0

¹Prerelease Treatment and After-Care as well as Assistance to Defendants of Prisoners, s.45.

V istem gradivu s.46 se navaja: "Iskušnje kažejo, da obsojenec, ki je prestal prvo prostostno kazen, še ni "aklimatiziran" na zapor in ima ohranjene še zadovoljive stike z okoljem. Zato v Veliki Britaniji nudijo najbolj intenzivno pomoč po odpustu obsojencem v starosti od 21 - 26 let, ki prestajajo drugo ali tretjo prostostno kazen. Iz te starostne skupine obsojencev je največji delež povratnikov".

"Smatra se, da vsem odpuščenim ni enako potrebna pomoč. Največ pomoči potrebujejo tisti, ki so prestali dve ali tri kazni odvzema prostosti, ker se ti nahajajo na življenjskem razpotju, da postanejo poklicni prestopniki. Smatra se, da imajo prvič obsojeni po prestani kazni še dovolj lastnih sil, da se znajdejo v življenju". Sobotinčić & Tišljarić: Postpenalna zaštita kao sastavni dio tretmana osudjenih osoba, s. 58.

Več kot tri četrtine socialnih delavcev meni, da je vloga zavodov za zaposlovanje pomembna pri posredovanju zaposlitve odpuščenim obsojencem.

Na čem temeljijo stališča socialnih delavcev, nismo posebej preverjali. Domnevamo pa, da so bolj odraz teoretične usmerjenosti socialnih delavcev, kot njihovih praktičnih izkušenj.

3.2.2. V kolikem času po odpustu se mora zaposliti odpuščen obsojenec

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje, naj navedejo čas, v katerem se mora zaposliti odpuščen obsojenec, če naj bo njegova resocializacija uspešna.

Tabela 9: Čas, v katerem se mora zaposliti odpuščen obsojenec

Odpuščen obsojenec se mora zaposliti	skupaj	%
V 7 dneh	7	
v 8 do 14 dneh	4	25,6
v 15 do 30 dneh	27	62,8
več kot 30 dneh	5	11,6
Skupaj	43 ⁺	100,0

⁺Štirje socialni delavci na vprašanje niso odgovorili.

Skoraj dve tretjini socialnih delavcev se je odločilo, da se mora odpuščen obsojenec zaposliti v roku 15 do 30 dni po odpustu.

Vprašanje je, v kakšnem času lahko teoretično pričakujemo, da se mora zaposliti odpuščen obsojenec. O tem je v literaturi zelo malo napisanega. V poročilu združenja za zapore države Massachusetts (ZDA) smo našli najbolj natančno študijo o zaposlovanju odpuščenih obsojencev.^{x2} Za zaposlitev se navaja naslednje stališče, ki je grafično prikazano kot sledi:

^{x2} What's new in the Employment of Ex-Offenders', s. 32.

Časovna projekcijska karta za prvih 16 dni življenja obsojenca na prostosti po odpustu

0 dan odpusta	1 dan	3 dan	9 dan	16 dan
	mora začeti delati			
	obdobje sprostitve	povprečen čas za zaposlitev	prva plača ob koncu tedna	

Za namen te naloge bomo sprejeli stališče, da naj bi odpuščeni obsojenec nastopil delo najpozneje v 14 dneh po odpustu. Pri tem teoretično upoštevamo dobro izpeljano pripravo na odpust v kazenskem popoljševalnem zavodu in ustrezen sprejem v okolju, v katerega se vrača. Praktično pa to stališče pomeni, da je večino priprav na zaposlitev odpuščenega obsojenca treba opraviti že pred njegovim odpustom (zdravniški pregledi, vložitev prošnje na delovno organizacijo, vsaj 50 % verjetnost, da bo odpuščeni obsojenec dobil zaposlitev v določeni delovni organizaciji).

Glede na tako teoretično stališče je ena četrtnina socialnih delavcev odgovorila v skladu s teoretično pričakovanim odgovorom.

V intervjuju z obsojenci smo ugotovili, da je 60 % obsojencev (37 od 62) ob odpustu vedelo, kje se bodo zaposlili. Ugotovili smo tudi, da se bo 32 % (20 od 62 obsojencev) obsojencev po odpustu zaposlilo v delovni organizaciji, v kateri so bili zaposleni pred nastopom kazni. Vsi omenjeni obsojenci bi se lahko zaposlili v teoretično pričakovanem roku 14 dni po odpustu.

Obsojencem smo v intervjuju postavili tudi vprašanje, v kolikem času po odpustu se bodo zaposlili. 52 % obsojencev (32 od 62) je odgovorilo, da se bodo zaposlili prej kot v 7 dneh, prej kot v 14 dneh pa se bo skupno zaposlilo 73 % odpuščenih obsojencev. Odgovori obsojencev kažejo na njihovo pripravljenost in željo, da se čimpreje po odpustu zaposlijo. To so seveda le želje, kajti njihova izpolnitev pogosto ni odvisna le od volje odpuščenega obsojenca. Zdi se, da so odgovori obsojencev dokaj skladni s teoretično pričakovanim časom, ki smo ga postavili za zaposlitev po odpustu (14 dni).

V intervjuju so nekateri obsojenci izjavili, da bodo po odpustu doma nekaj časa "počivali". Med njimi so bili tudi taki, ki so to počivanje raztegnili na mesec ali še dalj. Ti verjetno nimajo resnega namena začeti delati po odpustu in bodo nadaljevali svoj prejšnji način življenja. Menimo, da je nevarnost po odpustu predvsem v tem, da se odpuščeni obsojenec lahko že po nekaj dneh lenarjenja navadi na lagodnost in brezdelje. Pri njem se lahko razvije najbolj nevaren občutek, da se da tudi brez dela živeti. Za mnoge odpuščene obsojence bi lahko ugo-

tovili, da je zanje lažje enkrat na teden prihajati na socialno službo po denar ali nakaznico za prehrano, kot vsako jutro zgodaj vstajati in delati, tako kot večina delovnih občanov.

Iz odgovorov socialnih delavcev je razvidno, da s svojimi stališči na določen način podpirajo lagodnost odpuščenih obsojencev. To sklepamo iz njihovih odgovorov, da si lahko odpuščeni obsojenec "išče" delo celo nad mesec dni. Ni znano, od kod izvirajo taka stališča socialnih delavcev. Lahko pa sklepamo, da iz njihovih neugodnihkušenj in težav pri zaposlovanju odpuščenih obsojencev. Nekaj teh smo opisali v historiatih odpuščenih obsojencev. Te iskušnje so po večini za socialne delavce neugodne. Odpuščenim obsojencem so le "svetovali", naj si poiščejo zaposlitev in opravijo potrebne priprave (zdravniški pregled, nabava dokumentov) nato pa so večinoma pasivno čakali, kaj se bo zgodilo z odpuščenim obsojencem. Takega dela ne bi mogli v celoti imenovati kot aktivna postpenalna pomoč.

3.2.3. Faktorji, ki vplivajo na delovno organizacijo, ko odloča o zaposlitvi odpuščenega obsojenca

Socialne delavce smo najprej vprašali o faktorjih, ki vplivajo na delovno organizacijo, ko odloča o zaposlitvi odpuščenih obsojencev.

Tabela 10: Ocena socialnih delavcev o pomembnosti nekaterih činiteljev glede odločanja delovnih organizacij za sprejem na delo odpuščenih obsojencev

Činitelji	Pomembnost posameznega činitelja			Skupaj ⁺
	pomemben	manj pomemben	nepomemben	
kvalifikacija za delo in pomanjkanje delavcev	31	7	2	40
pismo ali osebno priporočilo	12	22	6	40
usmiljenje oziroma želja pomagati odpuščenemu obsojencu	7	16	17	40

D e l e ž i v %

kvalifikacija za delo in pomanjkanje delavcev	<u>77,5</u>	17,5	5,0	100
pismeno ali osebno priporočilo	30,0	<u>55,0</u>	15,0	100
usmiljenje oziroma želja pomagati odpuščenemu obsojencu	17,5	40,0	42,5	100

+ Oceno je dalo 40 socialnih delavcev, 7 na vprašanje ni odgovorilo.

Socialni delavci ocenjujejo, da je najbolj pomemben faktor, ki odloča o zaposlitvi odpuščenega obsojenca, kvalifikacija za delo oziroma pomanjkanje delovne sile (77,5 %) manj pomemben je faktor pismenega ali osebnega priporočila (55 %) in najmanj pomemben oziroma nepomemben je faktor usmiljenja oziroma želje pomagati odpuščenemu obsojencu (42,5 %).³

Tudi teoretično bi lahko pričakovali podoben rang pomembnosti navedenih činiteljev.

³ Hayner in Rogers sta anketirala 408 delovnih organizacij o pomenu posameznih činiteljev za sprejem v zaposlitev odpuščenih obsojencev. Oceno "zelo pomembno" so dobili naslednji faktorji v naslednjih deležih:

-kvalifikacija za delo	: 69,4 %
-pismeno priporočilo	: 30,6 %
- osebno priporočilo	: 39,2 %
-usmiljenje - simpatija	: 1,0 %
-želja pomagati v rehabilitaciji	: 26,5 %

Hayner & Rogers: Attitude of Employers Toward Hiring Parolees, cit. po What's new the Employment of Ex-Prisoners', s.8.

Tabela 11: Ocena socialnih delavcev o pogostnosti težav, ki se pojavljajo pri zaposlovanju odpuščenih obsojencev

Težave pri zaposlovanju odpuščenih obsojencev	Pogostost pojavljanja težave		
	zelo pogosto	manj pogosto	redko
a) pomanjkanje prostih delovnih mest ali pomanjkanje možnosti za nastanitve	17	12	8
b) odpuščeni obsojenec zapusti delo, ker ga prepogosto ali neustrezno nadzorujejo organi za notranje zadeve	1	1	2
c) odpuščeni obsojenec že po kratkem času sam zapusti delo zaradi neurejenosti in pomanjkanja delovnih navad	11	13	6
d) Delovna organizacija odklanja sprejem odpuščenega obsojenca oziroma, odpuščeni obsojenec je dober delavec, pa se ga skuša znebiti delovna organizacija, ko zve, da je bil na prestajanju karni	2	3	7
e) Delovna organizacija odpuščenega obsojenca že po kratkem času zaposlitve odpusti zaradi neurejenosti, zamujanja, pi- jančevanja, prepirov itd.	6	8	14
Skupaj ⁺	37	37	37

D e l e ž i v %

a)	<u>46,0</u>	32,5	21,6
b)	2,7	2,7	5,4
c)	29,7	<u>35,1</u>	16,2
d)	5,4	8,1	18,9
e)	16,2	21,6	<u>37,9</u>
Skupaj	100,0	100,0	100,0

⁺ Na vprašanje ni odgovorilo 10 socialnih delavcev (oziroma so nekateri odgovorili, vendar smo napačne odgovore izločili).

Socialni delavci so kot najbolj pogosto težavo ocenili pomanjkanje prostih delovnih mest ali pomanjkanje možnosti za nastanitev (46,0 % težava pod a). To je v določenem smislu objektivna okoliščina, neodvisna od volje delovnih organizacij ali okoliščin na strani odpuščenega obsojenca.

Kot drugo po pogostnosti so socialni delavci ocenili težavo, ki se pojavlja na strani samega odpuščenega obsojenca, ki že po kratkem času zapusti zaposlitev zaradi neurejenosti in pomanjkanja delovnih navad (35,1 %, težava pod c). Kot tretjo po pogostnosti pa so socialni delavci ocenili težavo, da delovna organizacija že po kratkem času zaposlitve odpusti odpuščenega obsojenca zaradi neurejenosti, zamujanja, pijančevanja, prepиров (37,9 %, težava pod e). Razlog za to težavo je prav tako na strani samega odpuščenega obsojenca.

Kot smo že ugotovili, je ena od treh najpogostejših težav, ki se pojavljajo pri zaposlovanju odpuščenih obsojencev, objektivna težava pomanjkanje prostih delovnih mest ali pomanjkanje možnosti za nastanitev delavcev, ostali dve pa sta v nekoliko nižjih deležih po pogostnosti na strani samega odpuščenega obsojenca. Pri tem so socialni delavci v podobnih deležih ocenili pogostnost težave, da odpuščeni obsojenec sam zapusti delo in težave, da ga zaradi podobnih okoliščin odpusti delovna organizacija.

Odgovori socialnih delavcev se približujejo teoretično pričakovanemu stališču, da je v praksi za odpuščene obsojence težko najti zaposlitev,^{*4} vendar gre bolj za težave objektivne narave in manj za odvisnost od volje delovne organizacije (težava pod d). Ko pa je enkrat odpuščeni obsojenec zaposlen, pa je predvsem odvisno od njega samega, koliko časa bo vztrajal v zaposlitvi in manj od delovne organizacije. Večinoma sami zapustijo delo zaradi različnih motenj. Samo dejstvo, da je bil na prestajanju kazni, odpuščenemu obsojencu, če je sicer dober delavec, ne more v večji meri škodovati.

*4"Anketa med 50 velikimi delovnimi organizacijami glede zaposlovanja bivših obsojencev je pokazala:

- 16 % sploh ne bi zaposlilo bivših obsojencev
- 34 % bi zaposlilo bivše obsojence brez ozira na preteklost
- 50 % bi zaposlilo bivše obsojence pod določenimi pogoji.

Tendenca je: čim bolj kvalificirano je odgovorno je delo, manj je možnosti, da bi ga dobil odpuščeni obsojenec".
What's new in the Employment of Ex-Prisoners', s. 7.

Ob problemu zaposlovanja odpuščenih obsojencev nas je zanimalo mnenje socialnih delavcev o tem, kakšno delo dobijo odpuščeni obsojenci po odpustu. Socialni delavci so ocenili, da lahko dobijo odpuščeni obsojenci po odpustu v primerjavi z delom, ki so ga imeli ali bi ga bili lahko imeli pred prestatjanjem kazni:

- enako delo	20 socialnih delavcev - 55,6 %
- nekoliko slabše delo	15 socialnih delavcev - 41,7 %
- veliko slabše delo	1 socialni delavec - 2,7 %
Skupaj	36 socialnih delavcev - 100,0 %

(11 socialnih delavcev je odgovorilo, da nimajo iskušenj).

Po mnenju večine socialnih delavcev dobijo odpuščeni obsojenci po odpustu s prestatjanja kazni enako delo, kot so ga imeli ali bi ga bili lahko imeli pred prestatjanjem kazni. Tudi Vodopivčeva navaja, da je treba odpuščenemu obsojencu "poiskati najmanj tako delovno mesto, kot ga je imel pred nastopom kazni, ali pa še boljše, če je svojo kvalifikacijo v kazenskem zavodu izboljšal. Seveda more to v glavnem veljati le za delavce v proizvodnji ... Toda kljub temu velja načelo, da je treba obsojeni osebi po prestatni kazni dati možnost, da se na prostosti uveljavi z delom ne pa z novimi kaznivimi dejanji".*5

3.2.4. Vpliv preteklosti odpuščenega obsojenca na zaposlitev

Pogosto se postavlja vprašanje, ali naj odpuščeni obsojenec, ko sam išče delo, pove, da prihaja s prestatjanja kazni in ali naj socialni delavec, ki zanj išče zaposlitev, pove, da gre za odpuščenega obsojenca.

Na vprašanje, kaj je za odpuščenega obsojenca, ki sam išče delo, bolje, ali da po resnici pove, da prihaja s prestatjanja kazni ali, da zamolči to dejstvo, so socialni delavci odgovorili, da je bolje:

- da po resnici pove	35 socialnih delavcev - 76,0 %
- da zamolči	7 socialnih delavcev - 15,3 %
- je vseeno, če pove ali zamolči	4 socialni delavci - 8,7 %
Skupaj	46 socialnih delavcev - 100,0 %

(en socialni delavec ni odgovoril).

*5 Vodopivec: Socialno delo v kriminologiji, s.302.

Večina socialnih delavcev meni, da je bolje, če odpuščeni obsojenec pove, da prihaja s prestajanja kazni. Razvidno je, da se socialni delavci zavedajo, da ni mogoče skriti obsojenčeve preteklosti. V teoriji se navaja takó stališče, naj odpuščeni obsojenec pove, kot stališče, naj prikrije svojo preteklost. Upoštevati je treba verjetno obe stališči. Odločitev pa naj bi pripadala odpuščenemu obsojencu. Glede na svoj značaj in osebne lastnosti se bo odločil za eno ali drugo možnost, če bo sam iskal delo. Socialni delavec, naj bi mu že v kazenskem poboljševalnem zavodu pomagal "tehtati" razloge za eno ali drugo odločitev.*6 Vendar je nesporno, če zaposlitev išče socialni delavec, da mora pristojni službi v delovni organizaciji vsaj v glavnih obrisih opisati obsojenčovo preteklost, sicer sprejme prevelik riziko, če pusti delovno organizacijo v zmoti glede preteklosti novega delavca.*7 S tem bi zaprl vrata za prihodnje intervencije v tej delovni organizaciji sam sebi in verjetno tudi drugim socialnim delavcem, ki bi iskali zaposlitev za "socialne primere". Pri tem pa De Bray *8 opozarja, da ni potrebno vztrajati in izsiliti sprejem odpuščenega obsojenca v zaposlitev s svojo avtoriteto. Taka zaposlitev le redko uspe, navadno doživi neuspeh, kar otežuje prihodnje stike. Novi delovni organizaciji, s katero socialni delavec šele vzpostavlja stike, je treba "ponuditi" primer dobrega odpuščenega obsojenca, ki ga socialni delavec pozna, se nanj zanese in je prepričan, da bo dober delavec. To je mogoče, če je socialni delavec zbral vse potrebne podatke o obsojenčevi preteklosti in ponašanju med prestajanjem kazni. Martin *9 navaja, da ni določenega odgovora na vprašanje, ali naj odpuščeni obsojenec, ki išče zaposlitev, pove resnico o svoji preteklosti. Obvezno mora povedati, če je njegova preteklost v okolju že znana, tu ga naj ne bo strah povedati resnice. Če pa skriva resnico, bo ves čas živel v strahu, da bodo v delovni organizaciji zvedeli zanjo in kako bodo reagirali. Vendar se mahlodaj zgodi, da bi bil odpuščen delavec, ki dobro dela, čeprav je prikril, da je prestajal kazen. Če ni povedal svoje preteklosti, je prednost v tem, da ga tudi nihče ne nadzoruje v delovni organizaciji in njegove možnosti za uspeh

*6 Več o delu socialnega delavca pri iskanju zaposlitve odpuščenim obsojencem glej Bray: Travail social et délinquance, s. 209-214.

*7 "V večini dežel, če išče socialni delavec zaposlitev za odpuščenega obsojenca, pove podatke o odpuščenem obsojencu". Pre-release Treatment and After-Care..., prav tam, s. 63.

*8 Bray, prav tam, s. 213.

*9 Martin: Offenders as Employers, s. 133.

so s tem večje, kot bi bile sicer, če bi bil povedal resnico. *10

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje, ali mora kadrovska služba v delovni organizaciji vedeti, da je oseba, ki išče zaposlitev, odpuščeni obsojenec.

Socialni delavci so odgovorili:

- da, mora vedeti 39 socialnih delavcev - 83,0 %
- ne, ni potrebno da ve 8 socialnih delavcev - 17,0 %

Po mnenju štirih petin socialnih delavcev, kadrovska služba v delovni organizaciji mora vedeti, da je oseba, ki išče zaposlitev, odpuščeni obsojenec. To je potrebno, po mnenju socialnih delavcev, zlasti iz razloga, da mu lahko pomaga ob njegovih težavah pri prilagajanju in drugih težavah, ki se pojavljajo na delovnem mestu. Poleg tega navajajo socialni delavci, je veliko slabše, če kadrovska služba kasneje zve, da je bil sprejet na delo odpuščeni obsojenec. Dejstvo, da kadrovska služba pozna njegovo preteklost, odpuščenega obsojenca razbremeni skrbi in strahu, kdaj se bo zvedela njegova preteklost. Pri tem socialni delavci še poudarjajo, da je odgovor odvisen tudi od strokovnosti delavcev v kadrovski službi. Če je kader strokovno usposobljen za svoje delo, ni razloga, da ne ve za preteklost odpuščenega obsojenca. Če so pa delavci v kadrovski službi slabo usposobljeni za svoje delo, bi resnica o preteklosti odpuščenemu obsojencu samo škodovala. Zato pristanejo tudi na rešitev, da odpuščeni obsojenec prikrije svojo preteklost, ker ima tako več možnosti za sprejem na delo kot sicer, če bi povedal. *11

*10 "Malo je delovnih organizacij, ki bi zavestno sprejele odpuščene obsojence. Večinoma kasneje odkrijejo, da je bil delavec zaprt, vendar zaradi tega nikogar ne odpustijo, če dobro dela". Martin, prav tam, s. 120.

*11 "Izjave povratnikov, da kot odpuščeni obsojenci niso dobili dela, ker so povedali, da so prestajali kazen, dajejo nedvoumen odgovor, da je bolje, če odpuščeni obsojenec ne pove svoje preteklosti". Baker: Preparing Prisoners for their Return to the Community, s. 46.

"Nisu rijetki slučajevi, da je čovjek, koji je izašao iz kaznionice i odlučio da živi ubuduće poštenim životom zatajio, da je došao iz kaznionice, jerbo onaj, za kojim su se jedamput zatvorila vrata kaznionice, taj će teško naći čestite zarade u poštenom društvu, jer ga svaki izbjegava". Šilović: Kazneno pravo, s. 191.

3.3. O v i r e p r i i z v a j a n j u p o s t p e n a l - n e p o m o č i

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje o ovirah izven in ovirah znotraj socialne službe pri nudenju postpenalne pomoči. Vsakokrat so se lahko v okviru štirih v naprej pripravljenih odgovorov odločili za več možnih odgovorov. Zato je skupno število odgovorov višje od števila socialnih delavcev, ki so odgovorili na vprašanje.

3.3.1. Ovire izven socialne službe

Na vprašanje, katere so zunanje ovire pri nudenju pomoči odpuščenim obsojencem, so socialni delavci odgovorili:

- 1) pomanjkanje možnosti za zaposlitev - 26 socialnih delavcev
- 2) premajhen interes širše družbe za reševanje problemov odpuščenih obsojencev - 24 socialnih delavcev
- 3) pomanjkanje možnosti na nastanitev - 19 socialnih delavcev
- 4) nerazumevanje ožjega okolja za probleme odpuščenim obsojencem - 13 socialnih delavcev

(Odgovorilo je vseh 47 socialnih delavcev)

Oviri pod 1 in 3 sta podobni za vse osebe, ki iščejo zaposlitev in je pri tem dejstvo prejšnjega prestajanja kazni malo pomembno. Tu so odpuščeni obsojenci enakopravni z ostalimi občani in njihova preteklost ne vpliva na pojavljanje teh dveh ovir. Pomanjkanje možnosti za nastanitev lahko postane večja ovira predvsem pri prestopnikih - povratnikih, ki si težje najdejo nastanitev po odpustu s prestajanja kazni.

Če bi poskušali teoretično utemeljiti posamezne ovire, ki so jih ocenili socialni delavci po teži, kot jo občutijo v praksi, bi lahko ugotovili, da je najpomembnejši za prilaganje odpuščenega obsojenca na življenje po odpustu sprejem v ožjem okolju, zlasti v družini, pri sorodnikih in znancih. Če odpuščeni obsojenec doživi v najožjem okolju zavračanje in težave, potem mu ne more pomagati niti širše okolje. Tudi zaposlitev in nastanitev nimata zanj prave motivacije. Lahko se bo zaposlil, vendar le pod zunanjo prisilo, sam pa tega ne bo prav vrednotil. Ponujeno delo bo sicer sprejel, vendar ga bo ob najmanjših težavah zapustil. Za "poboljšanje" npr. večkratnih povratnikov, ne morejo imeti odločilnega pomena samo objektivne okoliščine zaposlitve in nastanitve, potreben je še človeški faktor čustvenega sprejemanja odpuščenega ob-

sojenca kot človeka. Pogosto gre bolj za spremembe na področju čustvenega doživljanja odpuščenega obsojenca, kot samo za ugodne objektivne zunanje okoliščine, npr. dobra zaposlitev, ustrezna plača, nastanitev v delavskem stanovanju ipd. Tudi vplivanje socialne ali katere druge strokovne službe je lažje in bolj uspešno na ožje okolje, v katerega se vrača odpuščeni obsojenec, kot na širše okolje. Tu je še upati vsaj na relativno zadovoljive uspehe v doglednem času, medtem ko tega ni mogoče pričakovati od vplivanja na ostale našete ovire izven socialne službe.

Interes širše družbe na reševanje problemov odpuščenih obsojencev je mogoče izboljšati le preko dolgotrajnega procesa spreminjanja javnega mnenja, ki je posebno v pogledu odpuščenih obsojencev zelo odklonilno. Zaradi odklanjanja doživljajo odpuščeni obsojenci v družbi številne ovire na svoji poti k resocializaciji.

Pomanjkanje možnosti za nastanitev je objektivna ovira le do določene mere. Vendar moramo pri tem odpuščene obsojence upoštevati vzporedno z drugimi občani, ki imajo podobne težave z nastanitvijo. Nastanitev je v določeni meri vezana na osebnost človeka, saj imajo neurejene osebe praviloma več težav z nastanitvijo, kot urejene. Odpuščeni obsojenec pa potrebuje nastanitev že prvi dan po odpustu.

Oviro pomanjkanja nastanitve se da vsaj deloma premostiti z delovanjem ustrezne službe. Skoraj vedno se lahko najde nastanitev še za enega odpuščenega obsojenca, dočim pri zaposlitvi ni mogoče pričakovati, da bi delovna organizacija "odprla" delovno mesto zaradi reševanja problema zaposlitve odpuščenega obsojenca.

Pomanjkanje možnosti za zaposlitev je sama po sebi objektivna okoliščina, na katero je mogoče vplivati predvsem le s širšimi ekonomsko političnimi ukrepi. Pri tem bi morali socialni delavci na sploh imeti bolj aktivno vlogo, kot jo imajo sedaj.

Na določene ovire je potrebno in možno vplivati z ustreznim načrtnim delovanjem določenih družbenih činiteljev, med katere sodi tudi socialna služba. Zaupamo v možnost vplivanja tako na ožje okolje, ki sprejme odpuščenega obsojenca, kot na širšo družbo in njene organizme. Skratka, zavzemamo se za aktivnost zlasti na tem področju.

Tudi perspektiva je bolj ugodna v vplivanju na ožje in širše okolje.*12 Tu lahko prej pričakujemo določene uspehe,

*12 O vlogi socialne službe pri pripravi ožjega in širšega okolja na povratek obsojenca po odpustu glej Pogačar: O resocializaciji in postpenalni pomoči odpuščenim obsojencem. s.52.

kot pri ostalih dveh ovirah. Tudi če se najde nastanitev ali zaposlitev za posameznega odpuščenega obsojenca, to iz stališča celovitega reševanja problematike postpenalne pomoči pomeni premalo, da bi se lahko naša prizadevanja izčrpavala le v reševanju teh vprašanj za posamezne odpuščene obsojence.

Socialni delavci so ocenili ovire kot jih občutijo v dejanski situaciji nudenja postpenalne pomoči. Potrebno bi bilo njihovo vplivanje za spreminjanje dane situacije. Še posebno to velja, ker so kot najmanjšo oviro ocenili ožje okolje, na katerega pa je praktično mogoče še največ vplivati.

3.3.2. Ovire znotraj socialne službe

Socialni delavci so ovire znotraj službe razvrstili takole:

1. pomanjkanje časa za delo	28 socialnih delavcev
2. pomanjkanje finančnih sredstev	14 socialnih delavcev
3. pomanjkanje strokovnega znanja	12 socialnih delavcev
4. pomanjkanje delovnih izkušenj	8 socialnih delavcev

(Na vprašanje ni odgovorilo 6 socialnih delavcev).

Velikost ovir je odvisna od organizacije socialne službe, razporeditve delovnih dolžnosti znotraj službe in od sredstev, ki so na razpolago za določene potrebe.

Delo znotraj službe bi moralo biti pravilno in ustrezno organizirano, pri tem bi morala biti upoštevana vrsta socialnega dela po obsegu in kakovosti in v okviru razpoložljivega delovnega časa bi sam socialni delavec moral znati razporejati potrebno količino časa za posamezne primere skladno z metodiko socialnega dela. Potrebno je predvsem načrtovanje obsega in kakovosti socialnega dela.

Od socialnih delavcev je odvisno, koliko strokovnega znanja so si pridobili in si ga še pridobivajo in prav tako je od njih odvisno, koliko bodo imeli delovnih izkušenj na določenem delovnem področju. Pri tem pa ni mogoče šteti delovnih izkušenj le po koledarskih letih (čeprav v tej nalogi delovne izkušnje računamo le s koledarskimi leti, ker boljšega merila nimamo na razpolago).

Po ocenah socialnih delavcev sklepamo, da dajejo majhen pomen strokovnemu znanju in delovnim izkušnjam in preveč poudarjajo pomanjkanje časa in finančnih sredstev.

Strokovno znanje pomaga socialnemu delavcu izbirati med različnimi "socialnimi primeri", ki se pojavljajo v vsakodnevem

delu, služi mu kot "detektor" za razvrščanje prijavljenih primerov po njihovi teži in nevarnosti ter kot "kompas" pri usmerjanju na težje primere in odlaganju lažjih. Strokovno znanje omogoča hitrejšo in zanesljivejšo postavitev diagnoze in pravilnejšo oceno socialnih potreb stranke. Strokovno znanje omogoča uporabo bolj ustreznih delovnih metod ter manj neuspešnih poskusov in eksperimentiranja z različnimi postopki. Strokovno znanje omogoča socialnemu delavcu zanesljivejšo selekcijo med delovnimi izkušnjami, omogoča mu bolj racionalno izrabo razpoložljivega delovnega časa in bolj racionalno trošenje finančnih sredstev.

Delovne izkušnje si nabira socialni delavec tako pri uspešnih kot neuspešnih primerih svojega dela, vendar so mu ti lahko v resnično pomoč pri prihodnjem delu le, če so izkušnje izkristalizirane ob ustrezni strokovno poglobljeni in dovolj samokritični analizi lastnih metod in postopkov ter reakcij stranke. Pridobivanje delovnih izkušenj zahteva sposobnost opazovanja, selekcije, analize in sinteze, vendar le pod pogojem, če vodi to k spreminjanju in izboljšanju doslej uporabljenih postopkov. To pa je praviloma mogoče le, če socialni delavec ve, kako bi moral teoretično postopati, kaj lahko pričakuje od svojega dela in kaj je dosegel z uporabljenimi postopki. Samo ponavljanje določenih postopkov, čeprav skozi dolga leta dela v socialni službi, še ne pomeni delovnih izkušenj, če ni bilo napravljanih vmesnih analiz, ki vodijo do novih spoznanj in sprememb. Pridobivanje delovnih izkušenj pomeni aktiven proces, ne le pasivno nabiranje "službenih" let v katerikoli službi, pa tudi v socialni službi.

Delovne izkušnje prav tako omogočajo socialnemu delavcu racionalizacijo dela, boljše načrtovanje izrabe razpoložljivega delovnega časa, selekcijo primerov ter doseganje ustreznih uspehov pri delu, kljub skromnim časovnim okvirjem.

Odmerjeni čas za delo je po svoji naravi objektivna kategorija, ki pa je od primera do primera različna. Na to vpliva več činiteljev, npr. organizacija službe, tradicija, pogledi vodje službe, število zaposlenih delavcev, strokovna sposobnost in izkušnost vodje službe in sposobnost samih delavcev za prikazovanje količine in kakovosti svojega dela. Vendar kategorija časa ni nepremagljiva ovira pri delu. To pa velja le, če ne postavljamo problema, kako dobiti več časa, temveč kako v okviru danega storiti čim več in čim bolje. Ne gre za ekstenzivnost, temveč za intenzivnost v uporabi časa. Pri tem pa socialni delavec lahko koristi zlasti svoje strokovno znanje in delovne izkušnje. Ob tem le omenjamo problem pravilne razdelitve nalog in opravil med socialnim delavcem in stranko. Razlika je očitna, ali dela nekaj za stranko ali namesto nje. V okvir racionalne uporabe časa spada tudi prob-

lem postavljanja realnih in vsaj verjetno dosegljivih ciljev v socialnem delu. To še posebno velja za delo z odpuščenimi obsojenci, kjer se v vsej ostrini postavlja vprašanje ne le ustreznosti določenih ukrepov, temveč tudi vprašanje njihove smotrnosti. Ko smo spremljali historiate nekaj odpuščenih obsojencev - večkratnih povratnikov, smo ugotovili, da so socialni delavci ob vsakem novem povratku pri nudenju pomoči odpuščenim obsojencem ponavljali in uporabljali prav iste postopke kot pri predhodnem delu, brez posebne diferenciacije postopkov in ciljev.

Finančna sredstva, ki jih ima socialna služba na razpolago, so na določen način omejena in praviloma ni mogoče trošiti sredstev preko bolj ali manj natančno določene zgornje meje. V današnjem sistemu organizacije in delovanja občinskih skupnosti socialnega skrbstva se uveljavlja solidarnostno prelivanje sredstev za potrebe socialnega skrbstva. Danes se uveljavlja na tem področju nov sistem financiranja in v bližnji prihodnosti lahko pričakujemo v okviru republike še večjo izenačenost na tem področju in s tem zmanjševanje razlik med bogatimi in revnimi občinami, razlik, ki so povzročale težave v socialni službi dolga desetletja. Pri tem pa lahko ponovimo, da za odpuščene obsojence po večini samo urejanje zunanjih okoliščin njihovega življenja (nastanitev, prehrana, zaposlitev) ne zadostuje za globlje spremembe v njihovem vedenju in ravnanju v življenju. Bolj gre za njihova stališča, vrednote in cilje, ki bi jih bilo potrebno spremeniti, gre za nova čustveno pozitivno obarvana doživetja v stikih z ljudmi na prostosti in mnogo manj za dodeljevanje denarnih podpor. Finančna sredstva so nujna, vendar sama po sebi ne rešujejo vse situacije in problemov odpuščenega obsojenca.*13

Socialni delavci vidijo ovire predvsem v danih okoliščinah, v katerih deluje socialna služba, manj pa so pripravljene sami storiti, da bi se dana situacija spremenila. Njihove ocene ovir znotraj socialne službe so posledica preveč pasivnega odnosa socialne službe do splošnih ekonomskih vplivov. V določeni meri je to posledica tradicije v delovanju socialne službe, ko je bila desetletja ta služba zapostavljena v okviru ostalih občinskih upravnih služb, tako kad-

*13 Na vprašanje novinarja: "Vam je leto dni "popravnega izpita" pomagalo priti na pravo pot?", je odpuščena obsojenka odgovorila: "Deloma tudi, vendar ima glavno zaslugo za to tovariš na centru za socialno delo. Le-ta mi je veliko prigovarjal, me poiskal po prestani kazni, se pogovarjal z menoj. Iskal je zame delo". Rugelj: Ali še vedno kažemo s prstom za bivšim obsojencem. Nedeljski dnevnik, Ljubljana 26.7.1970..

rovsko kot finančno in organizacijsko. Nove, samoupravne interesne skupnosti socialnega skrbstva so pričele z delom v prvih mesecih leta 1975, zato bo še nekaj časa trajalo, da se tudi sami socialni delavci zavedo novega, bistveno različnega položaja svoje službe in skušajo tudi sami bolj aktivno delovati v okviru tega sistema.

3.3.3. Stališča socialnih delavcev o uspešnosti svojega dela z odpuščenimi obsojenci

Tabela 12: Ocene socialnih delavcev o uspešnosti svojega dela z odpuščenimi obsojenci

Pri delu z odpuščenimi obsojenci dosega	Skupaj	%
več uspehov	18	40,0
več neuspehov	6	13,3
neodločen	21	46,7
Skupaj ⁺	45	100,0

+ Dva socialna delavca na vprašanje nista odgovorila.

Večina socialnih delavcev je neodločena pri oceni uspešnosti svojega dela z odpuščenimi obsojenci. To je tudi razumljivo, saj je uspeh na tem področju relativen pojem, poleg tega tudi ni zanesljivih merskih instrumentov za merjenje doseženega uspeha. Doslej ni rešena dilema, kaj se šteje in kako se sploh meri uspeh kaznovanja in še posebej prestajanje prostostne kazni, zato je še toliko večja dilema pri ocenjevanju uspeha postpenalne pomoči. Zato ravnanje socialnih delavcev in njihove visoke deleže neodločenih odgovorov lahko ocenimo kot odraz resnosti pristopa k problemu ocenjevanja uspešnosti postpenalne pomoči, nikakor pa ne kot odraz omahovanja ali nepoznavanja svojega dela. Pri tem velja omeniti, da se obračajo na pomoč na socialno službo le "najtežji" odpuščeni obsojenci s številnimi problemi, od katerih je mnoge težko ali sploh nemogoče zadovoljivo rešiti, še manj pa rešiti z upanjem na trajni uspeh.

3.3.4. Težina dela z odpuščenimi obsojenci

Socialni delavci so ocenjevali težino dela z odpuščenimi obsojenci v primerjavi z drugim delom v socialnem skrbstvu.

Tabela 13: Težina dela z odpuščenimi obsojenci v primerjavi z drugim delom v socialnem skrbstvu

Delo z odpuščenimi obsojenci	Skupaj	%
je težje	20	45,5
je lažje	5	11,4
ni razlike	19	43,1
Skupaj	44 ⁺	100,0

+ Trije socialni delavci niso odgovorili na vprašanje

Socialni delavci so se v podobnih deležih odločili za stališče, da je socialno delo z odpuščenimi obsojenci težje kot za stališče, da med tem delom in drugim delom v socialnem skrbstvu ni razlike.¹⁴ Le v neznatnem deležu so se socialni delavci odločili, da je delo z odpuščenimi obsojenci lažje od drugega dela v socialnem skrbstvu.

3.4. Koristnost poročil kazenskih poboljševalnih zavodov o odpustu obsojencev in pomoči po odpustu

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje o koristnosti pisemenih poročil, ki jih pošiljajo kazenski poboljševalni zavodi o odpustu obsojencev in potrebni pomoči.

¹⁴"Zdi se, da je pomoč obsojencem in njihovim družinam eno najtežjih področij dela". Williams: Experiences of a Voluntary Worker in Tongario Prison, s. 55.

"Teorija in praksa socialnega dela z obsojenci je nekoliko drugačna od splošnega socialnega dela". Müller-Dietz: Sozialarbeit in Strafvollzug und in der Bewährungshilfe, s. 23.

Od 47 socialnih delavcev jih 22 (46,8 %) ocenjuje poročila kot koristna pri delu z odpuščenimi obsojenci, ostalih 25 (53,2 %) pa ni moglo odgovoriti, ker kazenski poboljševalni zavodi ne pošiljajo poročil. Noben socialni delavec ni odgovoril, da bi bila poročila nekoristna ali malo koristna.

Večina socialnih delavcev na vprašanje ni mogla odgovoriti iz razloga, ker zavodi ne pošiljajo poročil o odpustu obsojencev in potrebni pomoči. Ugotovitev se sklada z našimi predhodnimi ugotovitvami. Ne znamo si razlagati, na čem temeljijo odgovori ostalih socialnih delavcev, ki so ocenili poročila kot koristna. Ne vemo, ali so ocenjevali dejansko prejeta poročila, ali pa so smatrali vprašanje kot teoretično in to tudi odgovorili v skladu s teoretično pričakovanim pritrtilnim odgovorom. Odgovori pa pomenijo, da je treba izboljšati sodelovanje med službama na tem področju.

3.5. Klubi bivših obsojencev

V postpenalni pomoči preveč poudarjamo in vidimo probleme že ves čas organizirane pomoči le v materialni pomoči odpuščenim obsojencem. To pa je le del pomoči, ki jo potrebujejo odpuščeni obsojenci. Pogosto bi bili še bolj potrebni moralne podpore, svetovanja, nadzora, vodenja in predvsem čustvene sprejemanja in razumevanja. Na tem področju bi lahko poleg poklicnih delavcev koristno sodelovali še prostovoljci.

Poleg tega obstojajo v nekaterih deželah po vzoru na klube zdravljenih alkoholikov, klubi bivših obsojencev.^{*15} Na ta način tisti odpuščeni obsojenci, ki so uspeli v življenju, po odpustu lahko pozitivno vplivajo na tiste, ki so bili še le odpuščeni in potrebujejo moralno podporo in nasvete.

Na četrtem kongresu ZN za preprečevanje prestopništva in obravnavanje prestopnikov v Kyotu leta 1970 je bilo poudarjeno, "da je treba v družbeno obrambo sprejeti tudi skupine bivših prestopnikov, ki so se ponovno vživeli v družbo (po vzoru na skupnosti zdravljenih alkoholikov)".^{*16} Na posvetovanju o

^{*15} V Zvezni republiki Nemčiji je bilo leta 1948 ustanovljeno društvo bivših obsojencev z namenom, da nudi tem ekonomsko, pravno in socialno pomoč. Glej Pre-Release Treatment and After-Care ..., prav tam, s.64.

O vključevanju bivših obsojencev v klube bivših obsojencev poroča tudi Klare: Les modifications du régime de probation et d'assistance postpenitentiaire en Angleterre et au Pays de Galles, s. 56.

^{*16} Četrty kongres Združenih narodov za preprečevanje kriminalitete in postopek s storilci, s.45.

postpenalni zaščiti v Pulju leta 1971 je podala Vodopivčeva predlog: "Lahko pomislimo tudi na ustanavljanje klubov bivših obsojencev po vzoru na klube zdravljenih alkoholikov, kakor obstojajo v nekaterih deželah".¹⁷

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje, kaj menijo o koristnosti ustanavljanja in delovanja klubov bivših obsojencev. Odgovorili so:

	skupaj	%
- bilo bi koristno	18	38,3
- bilo bi škodljivo	5	10,6
- ne bi bilo niti koristno niti škodljivo	6	12,8
- ne ve	18	38,3
Skupaj	47	100,0

Ob upoštevanju, da se je le desetina socialnih delavcev odločila, da bi bilo škodljivo ustanavljanje klubov bivših obsojencev, vsi drugi pa bolj ali manj dopuščajo ali celo odobravajo ta predlog, je rezultat vzpodbuden. Socialne delavce, ki so dali nevtralni odgovor in tiste, ki ne vedo, kakšno stališče naj zavzamejo, bi se dalo prepričati o koristnosti ustanavljanja in delovanja klubov bivših obsojencev.

Tudi ob ustanavljanju prvih klubov zdravljenih alkoholikov je bilo veliko težav in bolj ali manj odkritih odporov. Tudi še danes so in še bodo. Vendar v manj, kot desetih letih smo na tem področju napravili v Jugoslaviji in Sloveniji velik napredek, ki daje pričakovane uspehe. Tudi med alkoholiki so povratniki, celo na sestanke prihajajo opiti, pa vendarle zamisli in delovanja koncepta tovrstnega nadaljevanja zdravljenja alkoholikov ne odklanjamo zaradi posameznikov, ki občasno prekršijo klubska pravila.

Ob uresničevanju zamisli o ustanavljanju in delovanju klubov bivših obsojencev je pričakovati še več odporov in mogoče še več začetnih razočaranj, kot je to bilo na področju dela z alkoholiki. Vendar bi lahko bili klubi bivših obsojencev ena izmed mnogih oblik načrtnega skupinskega dela z bivšimi obsojenci, oblika za njihovo pritegovanje vsaj v eno družbeno aktivnost, kjer bi poleg ostalega dobili še moralno podporo, lahko pa tudi materialno, ko bi zašli v težave.

Sprejemanje ideje o ustanavljanju in delovanju klubov bivših obsojencev s strani socialnih delavcev pomeni zametek za

¹⁷ Vodopivec: Diskusija na posvetovanju o postpenalni zaščiti, s. 283.

razvoj in uresničevanje ideje. Pri tem bodo verjetno nosili glavno breme, vsaj v začetku, strokovni delavci kazenskih poboljševalnih zavodov in občinskih socialnih služb. V sedanjih pogojih hitrega naraščanja povratništva med prestopniki je lahko ta predlog ena izmed možnih poti družbe za poskus uspešnejšega dela s prestopniki.

3.6. Prostovoljci na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem

Danes skušajo v mnogih deželah združiti državno službo za pomoč odpuščenim obsojencem z delom prostovoljcev in njihovih organizacij. ^{*18} Kljub temu povsod v svetu obstaja težišče dela z odpuščenimi obsojenci še vedno na poklicnih delavcih, ki imajo ustrezno strokovno izobrazbo in obvladajo ustrezne delovne tehnike. Kakor je na eni strani nesprijemljivo, da prejemajo odpuščeni obsojenci pomoč le od poklicnih delavcev v državnih službah, tako tudi ni mogoče odpuščenim obsojencem prepustiti v celoti le prostovoljnim, nešolanim delavcem, saj ne gre v postpenalni pomoči le za materialno pomoč, temveč pogosto še več za osebno pomoč, ki jo lahko v nekaterih primerih nudi le ustrezno šolan delavec. Prostovoljci bi zato najlažje delali ob strokovnih službah za pomoč odpuščenim obsojencem.

Že leta 1959 je Klanjškova zapisala: "Pridobiti si moramo prostovoljne sodelavce med raznimi strokovnjaki, ki bodo pripravljene v kakršnikoli obliki prispevati svojo pomoč k vzgoji obsojencev. Organizirati bi morali večje število prosto-

*18 O sodelovanju med poklicnimi in prostovoljnimi delavci na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem glej Schwartz: *Volunteers and Professionals: A Team in the Correctional Process*, s. 46-50, Sigurdon: *Expanding the Role of the Nonprofessional*, s. 420-429, Case: *Citizen in Prison - Community Relations*, s. 18 - 24.

O načinih za pritegovanje javnosti v delo z obsojenci glej zlasti: Stein: *I'm only one Person - What can I do?* s. 7-12 in članek *Mouvement pour la reinsertion sociale*, s. 471-473.

Posebej o načinih pritegovanja javnosti v vzgojno in izobraževalno dejavnost z obsojenci gled Laplace: *L'organisation des activités éducatives et culturels dans établissements pénitentiaires doit-elle relever exclusivement de l'administration pénitentiaire ?*, s. 9 - 27.

voljnih sodelavcev pri odborih državljanov, ki bi bili pripravljene osebno spoznati obsojenčovo osebnost in njegovo življenjsko problematiko že pred njegovim odpustom na svobodo zato, da bi mu lažje nudili oporo po odpustu. Verjetno bi v takem delu le uspeli, saj naši ljudje niso slabši od ljudi v drugih deželah, kjer imajo že tradicijo v podobnem sodelovanju državljanov pri resocializaciji obsojencev. Treba jih je le pritegniti in jim pomagati pri konkretnem delu z obsojenci tako, da ga bodo lahko uspešno in dobro opravljali".*19

Danes, po 17 letih nismo na tem področju nič napredovali, prej bi lahko rekli, da smo nazadovali, saj nimamo več niti odborov za pomoč odpuščenim obsojencem, ki so le združevali, čeprav redke posameznike - prostovoljce na tem področju dela.

Stališču Klanjškove ni kaj veliko za dodati. Mogoče le, da bi med prostovoljci morali nekatere posebej pridobiti za dopisovanje z obsojenci, ko ti še prestajajo kazen in za njihovo obiskovanje med prestajanjem kazni. Ideja o obiskovalcih zapornikov je pri nas prav tako že znana,*20 vendar še neuresničena.

V jugoslovanskih in slovenskih razmerah se o sodelovanju prostovoljcev v socialnem delu govori že najmanj dve desetletji (pri tem ne smemo pozabiti, da smo imeli po osvoboditvi socialno službo, ki je pretežno ali celo izključeno temeljila na prostovoljcih).*21 Na mnogih dosedanjih sestankih socialnih

*19 Klanjšek : Selekcija obsojenk za odprti KPD na Igu, s.74.

*20 Ličen: Iz prakse KPD Maribor, s.31.

Za obiskovanje obsojencev, ki nimajo družine s strani prostovoljnih organizacij, se je zavzela Vodopivčeva na posvetovanju o postpenalni zaščiti v Pulju leta 1971. "Mogoče bi bili tu prostovoljci bolj koristni kot v odborih za pomoč odpuščenim obsojencem". Vodopivec: Diskusija na posvetovanju o postpenalni zaščiti, s. 283.

*21 "Jasno je bilo, da vseh ogromnih potreb socialnega skrbstva ne morejo reševati samo organi ljudske oblasti temveč morejo tisočera drobna vprašanja, ki se dnevno javljajo v mestu in na vasi, v tovarni in pisarni, rešiti spet le široke ljudske množice same, v konkretnem primeru OF z njenimi množičnimi organizacijami". Osvobodilna fronta Slovenije za socialno skrbstvo, s.12.

"Obiskovalka je dobrovoljna pomočnica mladinskega skrbstva. V vsakem dobrem državljanu in državljanki je težnja pomagati svojemu bližnjemu. Naše socialno skrbstvo zato povezuje delo oblasti in dobroteljnost ter ju enotno organizira". Priročnik za obiskovalke, s.3.

delavcev je bil predmet razprave tudi udeležba prostovoljcev v socialnem delu.*22

Socialnim delavcem smo postavili vprašanje, ali menijo, da bi bilo potrebno tudi pri nas po vzgledu na nekatere tuje države na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem, ustvariti mrežo prostovoljnih sodelavcev.*23 Socialni delavci so odgovorili:

Tabela 14: Stališča socialnih delavcev do uvedbe prostovoljcev na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem.*24

Ali bi bilo potrebno uvesti prostovoljce	Skupaj	%
da, takoj bi bilo treba	17	36,2
da, ne še takoj	12	25,5
ne, ne bi bilo treba	6	12,8
ne ve	12	25,5
Skupaj	47	100,0

*22 Na plenarni seji društva socialnih delavcev Slovenije 14/3-1967 je bila osnovna tema vloga in delež služb ter občanov pri izvajanju nalog na socialnem področju. Poudarjeno je bilo, da brez prostovoljnih socialnih delavcev ne bo napredka na tem področju. Glej Robek: Pomoč človeku v stiski - smoter socialne službe. Ljubljana, Delo, 15/3-1967.

Člani podružnice društva socialnih delavcev občine Ljubljana-Moste-Polje so na letnem občnem zboru maja 1967 sklenili, da je treba razvijati prostovoljno socialno delo. Glej V.K.: Razvijati prostovoljno socialno delo. Ljubljana, Delo, 5/5-1967.

*23 "Pri nas so nekateri poskusi organiziranja občanov za dajanje socialne pomoči naleteli na odpor, češ, da je to nezdržljivo s socialističnim humanizmom in našo družbeno ureditvijo". Šeparović: Postpenalna zaščita, s.15.

*24 Višja šola za socialne delavce v Ljubljani je opravila raziskavo: o socialnih delavcih v samoupravni družbi. Na vprašanje, ali bi bilo potrebno pri nas uvesti prostovoljne pomočnike, so socialni delavci odgovorili (N = 316):

- takoj bi bilo potrebno uvesti - 68 %
- bilo bi potrebno uvesti, a ne še takoj - 10 %
- ne bi bilo potrebno uvesti - 5 %
- (ne ve 13 %, brez odgovora 3 %).

Mesec, B, Stritih: Socialni delavci v samoupravni družbi, s.43.

Dve tretine socialnih delavcev meni, da bi bilo treba uvesti prostovoljce v delo z odpuščenimi obsojenci, le dobra desetina smatra, da prostovoljcev ne potrebujemo na tem področju dela. Relativno visok delež odgovorov "ne vem" pomeni, da socialni delavci premalo poznajo možnosti za sodelovanje prostovoljcev na tem področju.

Socialnim delavcem smo končno postavili še vprašanje, kaj menijo, ali bi lahko dobili prostovoljne sodelavce na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem. Odgovorili so:

- možno bi bilo najti sposobne ljudi za to delo: 1 socialni delavec
- težko bi našli ljudi, ki bi bili pripravljeni prostovoljno in brezplačno pomagati odpuščenim obsojencem: 42 socialnih delavcev
- ne ve: 4 socialni delavci

Odgovori socialnih delavcev kažejo na velik razkorak med nadsušenjem za idejo uvajanja in potrebo po prostovoljnih sodelavcih na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem in težavami pri njeni uresničitvi. Le en socialni delavec je izrazil zaupanje in optimizem, da bi bilo tudi pri nas možno najti sposobne ljudi, ki bi brezplačno in prostovoljno delali z odpuščenimi obsojenci. *25

Odgovori socialnih delavcev so lahko med drugim tudi posledica neustrezno postavljenega vprašanja, zato odgovorov ne moremo natančneje analizirati.

V večini dežel so prostovoljci na določen način povezani s poklicnimi delavci in od njih odvisni na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem. To pomeni, da je treba najprej poklicne delavce prepričati o koristnosti in možnosti za sodelovanje prostovoljcev, šele potem bi lahko ideja o prostovoljcih dobila njihovo širšo podporo. To pa je določen proces, potreben je čas za spoznavanje in zorenje ideje tako pri poklicnih delavcih, kot pri javnosti in potencialnih prostovoljcih. *26 Ta proces pa bi bilo potrebno enkrat začeti in to čimprej, da bo stekel svojo normalno pot, ki si jo na tem področju želimo.

*25 "Skrb za pomoč obsojencem po odpustu mora postati širša. Smatramo, da bi to vlogo lahko prevzeli sindikati v delovnih organizacijah, če so obsojenci delali prej v njihovih delovnih organizacijah". Jurkovič: Priprave za odpuštanje osudjenih osoba na slobodu i organiziranje postpenalnog prihvata, s.109.

*26 Glej raziskavo: Možnosti za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo, ki jo je opravila višja šola za socialne delavce v Ljubljani (Brinc: Usposabljanje prostovoljnih sodelavcev in sodelovanje med njimi in poklicnimi delavci, s.51-71 in isti avtor: Pridobivanje in izbor prostovoljnih sodelavcev, s.97-112).

4. ZAKLJUČKI

V nalogi smo opazovali kazenske poboljševalne zavode in obsojence v njih ter občinske skupnosti socialnega skrbstva in socialne delavce, ki nudijo pomoč odpuščenim obsojencem. Vsi navedeni činitelji tvorijo nedeljivo celoto pri načrtovanju in izvajanju postpenalne zaščite. Učinkovitost in uspešnost postpenalne pomoči zavisi od vsklajenega in k istemu cilju usmerjenega delovanja navedenih in še drugih činiteljev. Uspeh postpenalne pomoči je odvisen od postopkov z obsojenci med prestajanjem prostostne kazni in njihove priprave na odpust. Pomembni pa so tudi delovni pogoji in metode dela socialnih delavcev, ki nudijo postpenalno pomoč v okviru občinskih skupnosti socialnega skrbstva. Pri tem pa pričakujemo, da je bil obsojenec ob odpustu in še nekaj časa po njem tudi v resnici pripravljen začeti novo, delovno in pošteno življenje. Pri teh njegovih stremeljenjih naj bi pomnila postpenalna pomoč le podporo in vzpodbudo, bolj nadaljevanje in zaključek prejšnjih resocializacijskih prizadevanj kot pa njihov začetek ali njihovo nadomestilo.

Od 47 anketiranih socialnih delavcev je bilo več kot štiri petine (41) žensk, na višji šoli za socialno delo pa je diplomiralo več kot dve tretjini (33) socialnih delavcev. Šolani socialni delavci so po večini mlajši ljudje, ki še niso presegli 30. leta starosti, nešolani pa so po večini starejši. Šolani socialni delavci imajo manj delovnih izkušenj kot nešolani, tako na področju socialnega skrbstva kot na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem.

Čeprav nešolani socialni delavci na določen način nadomeščajo pomanjkljivo šolsko izobrazbo za socialno delo z daljšimi izkušnjami, je delež nešolanih socialnih delavcev občutno prevelik. Delo z odpuščenimi obsojenci in njihovimi družinami, z ožjim okoljem pri nujenju postpenalne pomoči, je strokovno delo, ki zahteva najprej ustrezno strokovno usposobljenost, na to pa se navezujejo delovne izkušnje, ki olajšujejo uporabo teoretičnih spoznanj v vsakdanjem delu z ljudmi. Zaradi premajhnega števila socialnih delavcev in premajhnega števila obravnavanih odpuščenih obsojencev, za katere smo pregledali spise o nudenju pomoči na občinskih skupnostih socialnega skrbstva, nismo ugotavljali razlik v metodah dela med šolanimi in nešolanimi socialnimi delavci. Predvidevamo pa, da take razlike obstojajo.

Delovna obremenitev anketiranih socialnih delavcev z obravnavanjem odpuščenih obsojencev ni zelo velika, zato bi jim lahko posvetili več skrbi že v času prestajanja kazni in po odpustu. Za to pa bi bila potrebna boljša teoretična in praktična usposobljenost socialnih delavcev in globlje poznavanje

problematike odpuščenih obsojencev. Poleg tega bi bilo potrebno tudi več osebne prizadevnosti socialnih delavcev pri reševanju življenjskih težav odpuščenih obsojencev, saj so ti večkrat bolj potrebni tople besede in vzpodbude, kot pa materialne pomoči.

Socialni delavci so večkrat rangirali odgovore drugače, kot bi od njih lahko teoretično pričakovali. To velja npr. za ocene obsojencev, ki potrebujejo po odpustu največ pomoči glede na vrstni red prestane kazni; časa, v katerem naj se zaposli odpuščen obsojenec; ovir izven in znotraj socialne službe. Nekatera stališča socialnih delavcev bi lahko že ocenili kot teoretično in praktično vprašljiva, ki lahko škodujejo celo samim odpuščenim obsojencem.

Od nekaterih stališč socialnih delavcev, ki sodelujejo v načrtovanju in izvajanju postpenalne pomoči, je lahko v odločilni meri odvisna celotna politika na področju postpenalne pomoči, s tem pa tudi na širšem področju kriminalne politike. Potrebno bo vložiti več naporov kot doslej za oblikovanje enotnih teoretičnih in praktičnih pogledov na postpenalno pomoč, sicer ne moremo pričakovati na tem področju boljših uspehov.

Nekatere ovire, ki so jih navajali socialni delavci znotraj in izven socialne službe, bi bilo mogoče vsaj relativno zadovoljivo rešiti že z drugačno organizacijo dela znotraj socialne službe. Socialni delavci očitno dajejo premajhen poudarek strokovnemu znanju in delovnim izkušnjam na področju nudenja pomoči odpuščenim obsojencem. Socialno delo je strokovno delo. v okviru tega pa zahteva nudenje pomoči odpuščenim obsojencem še dodatno usposabljanje, ki so ga bili deležni le redki socialni delavci.

Mag. Franc BRINC

Inštitut za kriminologijo
pri pravni fakulteti v
Ljubljani

U P O R A B L J E N A L I T E R A T U R A

1. BAKER, J.B.: Preparing Prisoners for their Return to the Community. Federal Probation, Washington 30(1966)2, s.43-50.
2. BRAY, de.L.: Travail social et délinquance. Bruxelles, Institut de Sociologie de l'Université 1967, 383 s.
3. BRINC, F.: Razmislek o lo-letnici centrov za socialno delo v Sloveniji. Vestnik delavcev na področju socialnega dela, Ljubljana 12/1973/3-4, s.42-65.
4. BRINC, F.: Usposabljanje prostovoljnih sodelavcev in sodelovanje med njimi in poklicnimi delavci. Možnosti za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo. Vestnik socialnega varstva SRS, Ljubljana 8/1969/3-4-5, s.51-71.
5. BRINC, F.: Pridobivanje in izbor prostovoljnih sodelavcev. Možnosti za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo. Vestnik socialnega varstva SRS, Ljubljana 8/1969/3-4-5, s.97-112.
6. ČETRTI kongres Združenih narodov za preprečevanje kriminalitete in postopek s storilci. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana 22/1971/1, s.44-48.
7. JURKOVIĆ, M.: Priprave za otpuštanje osuđenih osoba na slobodu i organiziranje postpenalnog prihvata. Savjetovanje o postpenalnoj zaštiti. Zagreb, Zavod za socijalni rad 1972, s.108-128.
8. KLANJŠEK, A.: Selekcija obsojenk za odprti KPD na Igu. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1959, 89 s.
9. KLARE, H.: Les modifications du régime de probation et d'assistance postpénitentiaire en Angleterre et au Pays de Galles. Revue de droit pénal et de criminologie, Bruxelles 52/1971/1, s.55-65.
10. LAPLACE, M.: L'Organisation des activités éducatives et culturelles dans les établissements pénitentiaires doit-elle relever exclusivement de l'administration pénitentiaire? Revue pénitentiaire et de droit pénal, Paris 99/1975/1, s.9-27.
11. LIČEN, K.: Iz prakse KPD Maribor. Gradivo s seminarja za predsednike in tajnike odborov za pomoč odpuščenim obsojencem. Ljubljana, Svet za socialno varstvo LRS 1962, s. 28-41.

12. MARTIN, J.P.: Offenders as Employees. London, Macmillan Coltd 1962, 178 s.
13. MESEC & STRITIH, : Socialni delavci v samoupravni družbi. Ljubljana, Višja šola za socialne delavce 1972, 96 s.
14. MOUVEMENT pour la reinsertion sociale. Revue pénitentiaire et de droit pénal, Paris 94/1970/3, s. 471-473.
15. MOŽNOSTI za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo. Vestnik socialnega varstva SRS, Ljubljana 8/1969/3-4-5, 164 s.
16. MÜLLER - DIETZ, H.: Sozialarbeit in Strafvollzug und in der Bewährungshilfe. Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, Köln 56/1973/1, s.15-27.
17. OSVOBODILNA fronta Slovenije za socialno skrbstvo. Ljubljana, Uprava socialnega fonda pri IOOF 1946, 15 s.
18. POGAČAR, A.: O resocializaciji in postpenalni pomoči odpuščenim obsojencem. 10-letnica centra za socialno delo občine Ljubljana - Center. Ljubljana, Center za socialno delo občine Ljubljana - Center 1972, s.51-55.
19. PRE-RELEASE Treatment and After-Care as well as Assistance to Defendants of Prisoners. New York, United Department of Economic and Social Affairs 1960, 79 s.
20. PRIROČNIK za obiskovalke. Ljubljana, Ministrstvo za socialno skrbstvo LRS 1947, 46 s.
21. ROBEK, M.: Pomoč človeku v stiski - smoter socialne službe. "DELO", Ljubljana 15.3.1967.
22. RUGELJ, B.: Ali še vedno kažemo s prstom za bivšim obsojencem? Nedeljski dnevnik, Ljubljana 26.7.1970.
23. SIGURDON, H.R.: Expanding the Role of the Nonprofessional. Crime and Delinquency, New York 15/1969/3, s.420-429.
24. SOBOTINČIČ, A. & TIŠLJARIĆ, S.: Postpenalna zaščita kao sastavni dio tretmana osudjenih osoba. Savjetovanje o postpenalnoj zaštiti. Zagreb, Zavod za socijalni rad 1972, s.35-79.
25. STEIN, P.: " I'm Only One Person - What Can I Do ?" Federal Probation, Washington 34/1970/2, s.7-12.
26. ŠEPAROVIĆ, Z.: Postpenalna zaščita. Savjetovanje o postpenalnoj zaštiti. Zagreb, Zavod za socijalni rad 1972, s.3-28.
27. ŠILOVIĆ, J.: Kazneno pravo. Zagreb, Naklada St.Kugli Knjižare Hrvatskog Sveučilišta i jugoslovenske akademije 1920, 383 s.

28. V.K.: Razvijati prostovoljno socialno delo. Delo, Ljubljana 5.5.1967.
29. VODOPIVEC,K.: Diskusija na posvetovanju o postpenalni zaščiti. Savjetovanje o postpenalni zaščiti. Zagreb, Zavod za socijalni rad 1972, s. 282-284.
30. VODOPIVEC,K.: Socialno delo v kriminologiji. Kriminologija v kazenskem pravosodju, Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1957, s. 289-316.
31. WHAT' S new in the Employment of Offenders' ? Correctional Research. Bulletin 9. Boston 1959, 41 s.
32. WILLIAMS,D.E.: Experiences of a Voluntary Worker in Tongario Prison. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, London 19/1975/1,s.53-63.

VESTNIK - glasilo delavcev na področju socialnega dela
izdajajo:

- Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo
- Višja šola za socialne delavce
- Skupnost služb socialnega varstva
- Skupnost socialnih zavodov
- Zveza društev socialnih delavcev Slovenije.

Urejuje uredniški odbor: Tone Brejc, Franci Brinc, Majda
Kramar, Berta Leskovic, Blaž Mesec, Janko Perat, Ela Zupan-
čič.

Glavni urednik: Pavel Dolar

Odgovorni urednik: Tone Brejc

Uredništvo je v Ljubljani, Župančičeva 6, tel. 23-114

VESTNIK izhaja v 6 številkah na leto. Letna naročnina je
30 din, posamezna številka stane 5 din.

Naročnino vplačajte na račun št. 50100-603-40916.

Prispevki se honorirajo.

Rokopisi se ne vračajo.

